УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛДАА

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда тилевилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. МАРТ 25 СУББОТА № 71 (6708).

Өртээ 2 көп.

КАПИТАЛ САЛЫЫШКЫНЫН ДОЛУ ШИҢГЭЭДИР

Чаа ниитилел тургузуунуң бежен чылгы юбилейин байырлаар чылыыстың бирги кварталы доступ турар. Ажыл-ишчи совет чонунуң алдарлыг байырлалга турасхаатқан социалистиг чарыжының баштайгы түңнелдериниң, чедип алган чедиишкиннериниң дугайында өөрүнчүг медээлер чер болганындан иэзп турар. Бодунуң улуг революциязының ою-биле холбаштыр шиитпирлеттинмээн сорулгаларны боттандырарынче кичээнгейни угландырып ажылдаары—байырлалды демдеглээриниң эң дээре аргазы болур деп, В. И. Ленин чугаалап чораан. Ынчангаш бүгү совет улустуң, ооң иштинде бистиң республиканың ажыл-ишчилериниң мурнунда СЭКП-ниң XXIII съездизиниң айытқан планнарын улам чедиишкинниг күүседир сорулга туруп турар. Бо талазы-биле чедимчелиг ажылдар бар болзажок, бисте ам-даа чамдык айтырыглар багай шиитпирлеттинип турарын айтыр херек. Капитал тудугларның чоруп турарының, ескээр сөглээрге капитал салыышкыныларны Тывада шиңгээдип ап турарының дугайын мөңге хамаарыштыр чугаалаза чогуур. Республикада үлетпүр бүдүрүлгезиниң, чуртталга, мелиорация болгаш өске-даа тудугларның, оруктар чаартылгазының хемчээли чыл келген тудум улгадып олурар. Ооң-биле чергелештир чаа тудугларны тургузуп, күүлерни шиңгээдиринге, мурнунда ажылдап турган бүдүрүлгелерни алгыдып чаартырынга күрүне бюджеди хөй хөреңгини үндүрүп, бо талазы-биле капитал салыышкынны чылдың-на көвүдедип келген. Ынчангаш бистиң тудуг болгаш монтаж организацияларывыстан эки ажылдаары, тудугну кыска хуусаада, бедик шынарлыг чорудары негеттинер. Ынчалза-даа капитал тудугнуң планы эрткен чылын-даа, бо чылдың баштайгы ийи айында-даа чедир күүсеттинмээн. Тудуг банкызының шугуму-биле акшаландырылга ап келген тудуг организациязы—«Тыва тудуг» трези капитал салыышкынны эрткен чылын чүгле 74 хуу шиңгээдип, чонга чуртталга бажыңнарын (ол тудугнуң планын чүгле 33,9 хуу чедирген), эмнелгелерни, школаларны болгаш өске-даа уруглар албан черлерин ыракта чедир бербээн. Юбилейлиг чылдың баштайгы айларында тудуг-монтаж ажылдарының күүселдези база хожуданган чоруп, дээре дээн көргүзүг 85 хуудан ашпайн турар. Мындыг байдал тудугжу коллективтерден ажылды үндезини-биле эжижидип, ам-даа хөй-хөй организас-техниктиг, кижизидилгелиг хемчегларни боттандырып, күрүне планын албан күүседири чугула деп чүвени медереп билирин негеп турар.

Кандыг кол айтырыглар дарый шиитпирлээринче кичээнгей салыыр?

Хамыкты мурнай тудуг организациялары багай ажылдааны, материал-техникалыг хандырылганың таарымча чогу-биле тайылбыраттынар. Материалдар, механизмнер чедишпейн турары шын-на, харын. Ынчалза-даа бо байдалдан уштунуп болурунуң аргазы турган. Чүл дээрге, тудуг организациялары (Ак-Довуракта, Хову-Аксында, Кызылда-даа) хары угда хөй-хөй объектилерни тудуп, ынчангаш материалдыг, күш-ажылчы күрлавырларны чашканнан келгеннер. А бир эвес тудугларны эргежок чугулазын барымдаалап, дес-дараалап туткан болза, материал чедишпезинден хөй шактарны ажык чок эрттирер чоруктар ыракта эвээжээр турган ийик. Хары угда хөй объектилерни тудуп, сөглүнде кандыг-бир чылдагаан-биле чамдык тудугларны ара соксадып, оларның ажылгалга кирер хуусаазын узадыр чорук сөглүнде чедир кылыр үеде хөй-хөй артык чарыгдалдарга чедирери билдингир. Ынчангаш планда көрүнмээн тудугларга чарыгдалдар үндүрүп, капитал салыышкынны эң ажыктыг шиңгээдир сорулганы чедип албайн турарын чайладыр херек. Бо талазы-биле өөренип болур дуржулгалар хөй. Чижээ, Москваның, Ленинградтың, Белоруссияның тудугжулары хары угда тудар бажыңнарның санын үргүлүү эвээжедип турарлар. Моон ачызында Белоруссияда тудуг ажылының хемчээли сөглүг чылдарда бүдүн чартык катап улгатқан, а тудуп турар черлериң саны мурнуңдаазындан 25 хуу эвээжээн. Ынчаарга тудугнуң ажыглалга кирер хуусаазы дыка кызырылган.

Ол ышкаш тудуг организациялары ажылды эртем-техниканың чаа чедиишкиннеринге даянып организастап, ону индустриалдыг арга-биле чорудуп, технологияны чаартыр ужурлуглар. Барык бүдүн чартык чыл бурунгаар «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели тудугну четкиленчек график өзүгаар чорударының айтырыгларын өөренип эгелээн. Бо депшилгелиг арганы шиңгээдип өөренири-биле тускай албан черлери, тудуг үзеектеринче инженерлер-даа чорудуп турган. Эштер ону өөренип, шыйыглар кылып, бодунуунга кылза чогуур ажылдарны-даа тодаратканнар. Ынчалза-даа ук эки эгелээшкин амыдыралга бөгүнге дээр боттанмаан. Бир эвес четкиленчек график ийикпе өске-даа аргалар-биле тудугну кылырын организастаар болза база-ла демги хандырылга айтырыы таарымчалыг шиитпирлеттинер ийик. Чүге дээрге чугула-чугула тудугларның материалдар болгаш техника, ажылчыннар-биле хандырылгазын график өзүгаар технологтуг дес-дараалаашкынны барымдаалап организастаар болгай. Ынчаарда ажылга үзүктелиишкиннер турбас.

Капитал салыышкыннарын эң эки ажыглаарынга шаптык кадып турар бир үүл болза талевилел-смета документилериниң багай шынарлыы болур. Чижээ, Ак-Довуракта даг-дүгү болбаазырадып-сайзырадыр комбинаттың ийиги эзлчээниң тудуун чорудуп эгелей бергенде, кажан чер ажылдары эвээн шуудаан турда, чер шимчээшкининге удур быжыглаашкынны кошкак өөренген, шыйыгларны солуп, катап чаартылгаларны кылган. Хөй чарыгдалдар халас барганы моон илдең-дир. Маңаа чагыкчы организацияларның талазындан байдал-биле эптежир, тудугжуларга бүгү таланың дузазын көргүзер дээш чогуур күжениишкин үндүрбейн турарын айтыр херек. Көдээде тудугжуларның чугула документилер-биле өй-шаанда хандыртынмайн турарын демдеглеп, көдээ ажыл-агый министерствозунуң капитал тудуг эргелелинден кажүп чоруур мехиолонналаога боттуг дуза чедирери негеттинип турар.

СЭКП Төп Комитеди Совет Эвилелиниң ажылчын аңгызын Улуг Октябрьниң юбилейин социалистиг үлетпүрну, тудугну болгаш транспортту улам ыңай хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуурунче ыыгырган. Аңаа сорук кирген бистиң тудугжуларывыс бүгү күжүн план күүселдезинче мөңгээр ужурлуг.

Найыралдың аян чоруу

ГСЧП ТК-ның Бирги секретары болгаш Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы эш Вальтер Ульбрихт баштаан Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң төлээлери Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң чалаанын өлүгаар найыралдың аян чоруун кылып, март 21—23 хүннерде Москвага чоруп турган. Төлээлериниң составы: ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Вилли Штоф, ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү болгаш секретары эш Эрих Хонекер, ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү болгаш секретары эш Гюнтер Миттаг, ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат болгаш секретары эш Герман Аксен, ГСЧП ТК-ның кежигүнү, ГДР-ниң Күрүне план комиссиязының даргазы эш Герхард Шюрер, ГСЧП ТК-ның кежигүнү, ГДР-ниң даштыкы херектер министри эш Отто Винцер.

Москвага чоруп турган үеинде эш В. Ульбрихт болгаш төлээ кежигүннери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Н. В. Подгорный, СЭКП ТК-ның секретары эш Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның секретары эш М. С. Соломенцев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы эш Н. К. Байбаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы эш М. А. Лесечко болгаш СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри эш А. А. Громыко олар-биле ужурашкан болгаш беседалар кылган.

СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң ГДР-де элчини эш Н. А. Абрасимов, ГДР-ниң ССРЭ-де элчини эш Хорест Биттнер беседаларга база киришкен.

Чүректиң ханызындан, акы-дуңмалышкы найыралдың болгаш бүрүн чаңгыс аай чоруктуң байдалынга эрткен беседалар чоруп турда Совет Эвилелинге коммунизмни, Герман Демократтыг Республикага социализмни тургузарының чугула айтырыглары болгаш СЭКП-биле ГСЧП-ниң аразында, Совет Эвилели биле Герман Демократтыг Республиканың аразында бүгү талалыг кады ажылдажылганы калбартырының перспективаларын чугаалажып көрген. Үр уеде ийи чурттарның аразында экономика, эртем болгаш техника талазы-биле харылзааларны улам ыңай хөгжүдүп база ханыладырының айтырыгларына улуг кичээнгейни мооң-биле кады көрүндүрген. Улус ажыл-агыйының эртем-техниктиг депшилгени тодарадып турар адырларын хөгжүдеринге күжениишкиннерин кады киирериниң болгаш хөделиишкиннерин таарыштыр каттыштырарының эргежок чугулазын ийи талалар онзалап демдеглээн.

Европага айыыл чок чорукту хандырарының айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның делгеренгей солчулгазы болган. Тайбыңның, демократияның болгаш социализмниң эрге-ажыктарынга европа айтырыгларын Бухарест декларацияның принциптеринге болгаш Варшава Кереэзиниң киржикчилери чурттарның даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралынга ажылдап кылган шугумга дүүштүр шиитпирлээр дээш чаңгыс аай күзел-соруктуун ужуражыышкынның киржикчилери бадыткаан.

Ийи чурттарның аразында акы-дуңма найыралдың болгаш сырый кады ажылдажылганың Совет Эвилели биле Герман Демократтыг Республиканың аразында найырал, бот-бодунга дузалажыр болгаш кады ажылдажылга дугайында Кереэ-биле бүрүн дүүштүр чедиишкиниг хөгжүп турарын СЭКП-ниң болгаш ГСЧП-ниң удуртукчулары күзел ханыышкыны-биле демдеглээн. Ол кереэ бистиң улустарның сырый каттыжарынга, Европага тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырарынга чугула рольду ойнап турар болгай.

Амгы үениң эң чугула бүгү айтырыгларының талазы-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының үзел-бодалдарының бүрүн чаңгыс аай болуп турарын ужуражыышкынның киржикчилери демдеглээн. Америк империалистерниң агрессиязынга удур вьетнам улустуң чөптүг демиселинге идепкейлиг деткимчени болгаш дузаламчыны моон соңгаар-даа көргүзеринге, делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын бүгү хемчег-биле быжыглаарынга чүткүлдүүн олар чаңгыс эп-сеткил-биле илергейлээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев баштадыр СЭКП ТК-ның төлээлерин Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ам болур VII съездизинче чорудар дугайында ГСЧП ТК-ның чалаалгазын эш В. Ульбрихт СЭКП ТК-га дамчыдып берген. СЭКП ТК ол чалаалганы өөрүп четтириишкин-биле хүлээп алган.

* * *

ГСЧП ТК-ның Бирги секретары болгаш ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы эш Вальтер Ульбрихт баштаан Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң төлээлери найыралдың аян-чоруун кылып, Москвага чоруп турган сөглүнде март 23-те төрээн чуртунче чаныпкан.

Внуково аэродромга төлээлерни СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Н. В. Подгорный болгаш өскелер-даа удаан.

(СЭТА).

ТАРААЖЫ, ЧАС КЕЛДИ-ЛЕ!

Улут-Хем районнуң «Улут-Хая» совхозунда тарылгага белеткелдиң кандыг чоруп турарын күрүне комиссиязы хынап көргеш, түңнелин совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш салбырларның удуртукчуларының хуралынга чугаалажып көрген.

Юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарынга кирер 100 тракторнуң 70-нин септеп белеткээн, 30 трактор септелгеде. Кожулда хереселдерден 68 сеялканың дөртен бири, 57 трактор андазының 40-ни септеттинген, 615 илиринің чаңгызы-даа белен эвес. Ажыл-агыйда кукуруза олуртқар 19 комбайнның септелгези чаа эгелээн.

Арыг-Бажы салбырның № 1 хову-трактор бригадазы тарылгага белеткел ажылын эки чорутканын комиссия айытқан. Бригада хову ажылынга кирер бүгү техниканы септеп белеткээн, ооң иштинде 16 трактор, 12 сеялка тарылгаже киреринге белен. Бо бригаданың бригадири эш Н. Серептиң машина-техника септелгезинче механизаторларны үлегерлиг организастааш, бригадалар аразында социалистиг чарыштың тивлекчизи болганын демдеглээри чугула. Ол ышкаш № 3 салбырның № 4 хову-трактор бригадазы (бригадири эш В. Суге-Маадыр) хову ажылынга белеткелин соңгаар тыртып турарын күрүне комиссиязы онзалап айытқан.

Машина-техника септелгезинде ажылдап турар механизаторлардан эштер С. Дас-оол, Х. Анай-оол, О. Кызыл-оол, П. Кабанов олар өскелерге үлегерлиг ажылдап, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар. Көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезиниң саадап келгениниң чылдагааны, ажыл төлевирин шак барымдаалаар системаже киргениниде дээрзин совхозтуң кол инженери эш Махмутов ам кээп миннип олурар апарган.

Белеткел қандыгыл?

дың ийиги чылының часкы хову ажылынга кирер техниканы чогуур өйүнде белеткээр талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин багай боттандырып келгенин айтыр херек. Көк-Чыраа салбырның эш Б. Маадыр-оол бригадирлээн № 3 трактор-хову бригадазының механизаторлары 30 тракторнуң 19-зун, 19 сеялканың 12-зин, 14 трактор андазынының 10-нун септеп белеткээн, илиирлер болгаш өске-даа кожулда хереселдериниң септелгези мынчага чедир эгелевээн. Эш Маадыр-оолдуң бригадазы совхозтуң төп мастерскаязында ажылдап турар хирезинде, техника септелгезин өске бригадалардан озалдаткаш, совхозтуң хову ажылынга белеткелин соңгаар тыртып турарын күрүне комиссиязы онзалап айытқан.

Совхоз бо чылын 12525 гектарга тарылга чорудар, ооң иштинде тараа культуралары 9500 гектар. Он муң гектар черни эрткен чылын белеткээн, 2525 гектарны удур аңдарып, тарылга чорудар. Ажыл-агыйда үрезин четчири-биле бар болгаш арытлаашкынны чоруткан. Ынчалзадаа чамдык үрезиннер чажар шынарынга чедир арыгластынмаан, шынары кудузун комиссия айытқан.

Тарылга шөлдеринче өдекти план өзүгаар сөөрткен болгаш минералдыг чемишчидилгелер бар. Тарылга шөлдерин бедик агротехниктиг ажылдап кылырынче, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни шын ажыглаарынче совхозтуң кол агроному эш Кундановтуң, участоктар агрономнарының кичээнгейин күрүне комиссиязы база угландырган.

Механизаторларны белеткээр болгаш четчелээр талазы-биле совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары, дирекция, партия, профэвилел комитеттери чогуур кичээнгейни салганын комиссия демдеглээн. Совхозка 150 тракторист херек, ам 130 тракторист бар, он дөрт кижини белеткеп турар. Механизаторларның өөредилгелиг семинарларын бригадалар, салбырлар аайы-биле эрттиргилээн.

Хову ажылында ажылчыннарның амыдырал чуртталгазынче кичээнгей салдынган. Хову турлагларында ниити чуртталга бажыңнарының септелгезин кылган болгаш ам-даа чорудуп турар, чамдык ниити чуртталга бажыңнарында бус-биле изидер одалгаларны дерип кылган, орун, дөжек четчири-биле бар. Хову турлаглары бүрүзүнге бо чылын столоваялар болгаш кызыл булуңнар ажылдаар, оларның дериг-хереселдери четчелеттинген. Маңаа ажылдаар кижилерни ам четчелеп, белеткеп турар.

Часкы хову ажылдарын чорударының графигин, политмассалыг болгаш культура-массалыг ажылдарның планнарын база социалистиг чарыштың негелделерин совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел, комсомол комитеттери ажылдап кылгаш, салбырлар, бригадалар аайы-биле ажылчыннарның хуралдарынга чугаалажып көрген. Партия организациязы агитаторларын, лекторларын бригадаларда магадылап быжыглаан.

О. ТАВАА,
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

ОКТЯБРЬНЫҢ ЮБИЛЕЙИНГЕ

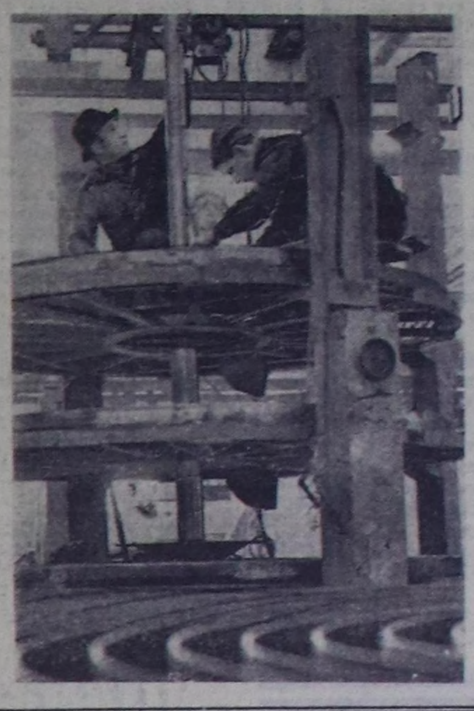

КАРАКАЛПАК АССР. Аму-Дарьяның адакы агымнарында Тахиаташ ГРЭС-тиң үшкү эзлчээнин тудуу калбарган. Улуг Октябрьның байырлалында ооң бирги блогу ажылдап эгелээр. Бүгү агрегаттарны ажыглалга киириптерге, ГРЭС автономнуг республиканың улуг энергетиктиг төвү болу бээр. Ооң тогун Туркменияның болгаш Хорезм областың соңгу районнарының үлетпүр бүдүрүлгелери база алыр.

ЧУРУКТА: ГРЭС-тиң тулуунда.

МОСКВА. Нефть продуктуларының шынарын тодарадыр ажылга кайгамчык ылаптыг гравиметрлер, анализаторлар, нефтиниң контроль-хемчег приборларының заводунун бүдүрүп үндүрүп турары үлетлүр хроматографтары калбаа-биле ажыглаттынып турар. Үлетпүрнүн чаа автоматтыг база бир прибору чоокта чаа күрүне шылгаллазын чедиишкиниг эрткен.

ЧУРУКТА: (ол талазында) Николай Братиов гравиметрлер белеткеп тур.

В. Мусазльянның фотозу.
СЭТА-ның фотомедээзи.

Улус хереглелиниң шынарын экижиткен чаа барааннарының делгелгезин партияның болгаш чазактың удуртукчуларының көргени

Бо чылдың март 23-те эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, А. Н. Шелепин, Д. Ф. Устинов, Ф. Д. Кулаков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары эштер Н. К. Байбаков, М. Т. Ефремов, В. А. Кириллин, В. Н. Новиков, И. Т. Новиков, Л. В. Смирнов, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы эш А. М. Школьников улус хереглелиниң шынарын экижиткен барааннарының делгелгезин көрген. Ол барааннарны заводтар болгаш фабрикалар коллективтери бо юбилейлиг чылда бүдүрүп үндүрер деп турар.

Делгелгеде пос, хеп, идик аймааның, аъш-чем барааннарының, культура-амыдырал кылыгларының болгаш ажыл-агый хереселиниң алды муң хире чаа хевирлерин делгээн. Ол барааннарны ССРЭ-ниң 28 министерстволарының болгаш төп албан черлериниң бүдүрүлгелери белеткээн. ССРЭ-ниң министрлери, заводтарның болгаш фабрикаларның удуртукчулары база конструкторлары тайылбырны берген.

Делгелгени көрүп турган үеинде партияның болгаш чазактың удуртукчулары чаа кылыгларны дүрген шиңгээдип алырының, оларны бүдүрериниң, улус хереглелиниң бүгү барааннарының шынарын болгаш ассортиментизин улам ыңай экижидериниң эргежок чугулазынче министерстволарның болгаш бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының кичээнгейин көрүндүрген.

Газ индустриязының ажылдакчылар активинин хуралы

МОСКВА (СЭТА). Март 23-те Москвага Газ улетпүрүнүң ажылдакчылар активиниң хуралы ажыттынган. Хуралдың киржикчилери эткен чылдың түңнелдерин, 1967 чылдың планын болгаш Улуг Октябрьның бежен чыл оюнга алдар болдургаан социалистиг хүлээлгезин чугаалажып турар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы Н. К. Байбаков активтиң киржикчилериниң мурнунга чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның секретары М. С. Соломенцев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы М. Т. Ефремов чөвүлел хуралдың ажылында киржип турар.

ОКТЯБРЬДАН ТӨРУТТҮНГЕН ПОЛИТИКА

Совет Эвилелиниң даштыкы политиказы—империализмге удур, улустар аразынга тайбың, айыыл чок чорук болгаш найырал дээш идепкейлиг демиселдиң политиказы—Улуг Октябрьдан төрүттүнген болгаш Коммунистиг партия биле Совет чазак ону амыдыралда чайгылыш чок чорудун турар. Ол политика совет кижи бүрүзүнүң амыдыралчы эргеажыктарынга тааржып турар, ынчангаш бистер шуптувус ону: бистиң политикавыс деп бүрүн эрге болгаш чоргаарланыышкын-биле чугаалап турар бис.

Совет чурттуң антиимпериалистиг, тайбыңга ынакшылдыг, быжыг туруштут политиказы бүгү диптерде миллион-миллион кижилерге орукту чырыдын берип, хосталга болгаш национал хамаарышпас чорук дээш, тайбың болгаш кедилиг эки велир уе дээш боттарының эрес-шудургу демиселиниң чедиишкиниг болурунга идегелди болгаш бүзүрелди оларга берин турар.

Делегейниң бөгүнгү нарын байдалында СЭКП-ниң XXIII съездизиниң, а ол ышкаш СЭКП ТК-ның 1966 чылдың декабрьда болган Пленумунуң салганы, даштыкы политиктиг сорулгалар чедиишкиниг күүсеттинин турар. Ол дээрге тайбың салым-чолунга бирги чергенин ужур-дузалыг болур.

Совет Эвилелиниң болгаш акы-дуңма социалистиг чурттарның делегей ареназында туруштары быжыг, ынчангаш социалистиг күрүнелерниң кады ажылдажылганын улам ыңай хөгжүдери ол туруштарны улам улуу-биле быжыглаары чигаиниг чок. «Совет Эвилелиниң акы-дуңма социалистиг чурттар-биле революсчу эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш кайы-кайызын ханы хуидулежириниң ёзузу сициннкен харылзааларны улам-на боттуг чаагай болгаш байлак утка-биле долдунуп турзун дээш, СЭКП ТК болгаш Совет чазак моон соңгаар-даа бүгү чүүлдерни кылыр» деп, Москваның Бауман сөглүнде округунуң соңгукчулары-биле ужуражыышкынынга Л. И. Брежнев медеглээн. Социалистиг күрүнелериниң удуртур ажылдакчыларының аразынга аргыжыышкынар ол акы-дуңма харылзааларны быжыглаарынга чугула салыышкын болун турар.

Делегей болуушкуннарынга социализм чурттарының салдары хүн келген тудум-на өзүп орар. Чижээ, Европа дипке байдалды кадыкшыдар дээш демиселдиң талазы-биле Варшава кереэзиниң киржикчилери чурттарның Бухарестиге ажылдап кылган калбак программазы «соок дайынының» талалакчыларынга өлүмүг соңгуушкунну таварыштырган. Ол программа болза дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынче, янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелериниң тайбың догуунаашкынының принциптерин эдербишаан, Европага айыыл чок болур чоруктуң айтырыгларын ниити-европейжи үндезинге шиитпирлээринче Европа чурттарының хөй нуруузунуң чүткүлүн улам күштелдиреринге идиг берип турар.

Тайбыңга ынакшылдыг бүгү-ле улустар-биле кады Совет Эвилели улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадыр дээш, чепсегленишкинни, ооң иштинде ракета-ядролуг чепсектерни-даа эңдерилдир бүдүрериг сокладыр дээш, ядролуг чепсектиң нептерелин болдурбае дугайында кереэни чарар, ядролуг чепсекти хоругдаар, өске чурттарның девискээрлериндe даштыкы шериг базаларын чок кылыр дээш чайгылыш чок демиселиг турар.

Ынчалзажок империалистиг агрессияның болгаш реакцияның күштери төөгүүнүң чүү-даа чүвеге алдыртпас чорудулгазын ара доктаадыр дээш, делегей кырында чаа харылзааларның тургустунун бадыттынарынга шаптыктаар дээш, ам-даа орадаажып турар-дыр. Германияның Федеративтиг Республиказының дайынзырак бөлүктери Европада тайбыңга кыжаныышкынны тургузуп, НАТО-нуң шериг машиназын холга алырынче түткүн турар. Ол дайынзырак дерзин бөлүктер бүгү немецтерниң мурнундан чугаалаар дээр хоозун чүткүлдерин чугаалап үргүлчүлевишаан, Европаның күштүт болуп турар кызыгаарларын эде көөрүнүп дугайын ам-даа бодап, ядролуг чепсекти чедип алырынче түткүп турар. ГФР-де нацизмниң болгаш милитаризмниң күштери бажын ковайтып турар апарган.

Барыын-герман империализмниң политиказы Европада тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң оруунга кол моондак болуп турар. Бөгүн сорулга чүл дээрге Европа дипке коллективтиг айыыл чок чорукту хандырар дээш чайгылыш чок чүткүлдүг демиселди чорудары ол болур. Европада дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынче угланыышкын мырыңай чаа парлап чарлаттынган совет-австрия дыңнадыгда база дагын илергейлеттинген.

Угаан-сарыылдыг болурунуң үнүн дыңнаарындан ойталаан, АКШ-тың чагырыкчы болүктери Мурнуу Вьетнамда интервенциязын улам-на калбартып, ВДР-ни араатанзыг ёзу-биле бомбалаар чоруун дагын эгелей берген. Гуам ортулукка чаа болган калчаалыг чөвүлел хурал америк аг-шериг ниң агрессии арын-шырайын бүгү делегейниң мурнунга база дагын сойгалап көргүскен.

Интернационализмниң болгаш революсчу эп-сеткил каттыштырылгазының херээнге шынчы Советтериң чурту болгаш социализмниң өскедаа чурттары оран кырында бүгү-ле депшилгелиг күштер-биле кады Вьетнамның маадырлыг улузунга деткимчени болгаш дузаламчыны бүгү-ле хемчег-биле көргүзүп турар. Америк агрессорларның көөр үүлези чүл дээрге улустарның чүгле килеңнеп болгаш карган көрүүшкүнү эвес болдур ийин. Бүгү ажелекчилериниң болгаш колониазаторларның таваржып эрткени чүдек-бак салым-хуу оларга база эрте-даа бол, орай-даа бол таваржы бээр.

Азияга болгаш Африкага даштыкы дээрбечилериниң кара-туразында аажылап турган үеин шагда-ла эрткен, Тивилелгелиг национл-хосталгалыг шимчээшкининиң түңелинде он-он аныяк күрүнелер делегей ареназынче үнүп келген. АКШ-тың монополияларының дарлалыындан адырлып алыр дээш Латин Американың улустарының демисели улам өзүп орар. Демиселиг турар улустарга бистиң чуртувус дузаламчыны өскерлиш чок көргүзүп келген болгаш көргүзүп-даа турар. Хөгжүп турар күрүнелер-биле ССРЭ-ниң дең эргелиг кады ажылдажылгазы, амгы шагның бүгү-ле революсчу күштериниң улам ыңайгы сырый каттыжыышкыны делегей харылзааларының чугула фактору болу берген.

Мао Цзэ-дунуун болгаш ооң бөлүүнүң Совет Эвилелиге база социалистиг өске-даа чурттарга удур, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге удур, демиселиг турар Вьетнамны деткиир дээш хөделиишкиннериниң чаңгыс эвин турулдуруп бакса радырынче угланган авантюристиг политиказы америк империалистерге алызындан-на олча-тывыш болу берген. Амгы пекинчи удуртукчуларының марксизм-ленинизм-биле ниитилежир чүү-даа чок, улуг күрүнезирек, чарылдырыкчы политиказын бистиң улузувус шиитпирлиг буруу шаап турар. Ынчаарга Мао Цзэ-дунуун бөлүүнүң болгаш кыдат улустуң аразынга деңгериниң демдээн Совет Эвилелинде кым-даа тургусаайн турар. Маркстың болгаш Ленинниң идеялары-даа, Октябрьның Улуг революциязының идеялары-даа Кыдатка база дагын тивлеп үнген турар ындыг уе келир дээрзинге бүзүрелдиг бис.

Империализмге удур, улуг эчис сорулгалар—тайбың, демократия, национал хамаарышпас чорук дээш, социализм болгаш коммунизм дээш демиселге бүгү-ле революсчу болгаш депшилгелиг күштерни сырый каттыштырарын чедип алыр деп улуг болгаш чаагай сорулга бистиң муриувуста туруп турар. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң ол угланыышкынын совет улус бодунуң дайынчы программазы кылдыр хүлээп көрүп турар. Делегейде баштайгы социалистиг күрүнениң чартык чүс чылының юбилейниң бүдүүзүнде бистиң улузувус чоргаарланыышкын-биле, интернационалчы хүлээлгени медереп билир чорук-биле ленинчи политиканы амыдыралда боттандырып турар.

(«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

ЧАДААНАНЫҢ АМЫДЫРАЛ

Чоокка чедир-ле үлетпүр комбинады деп адалып турган будурулге чери ам амыдырал-хандырылга комбинады болу берген. Чаа ат-биле холбаштыр оон сорулгазында болгаш ажылында чаа үүлдер бары билдингир. Бир эвес үлетпүр комбинады колдуунда-ла будурулге черлери-биле харылаалыг турган болгаш бодунуң будурулге продукциязын садыг четкилерин дамчыштыр сайгарып турган болза, амыдырал хандырылга комбинады шуут чуруттакчы чон-биле дорт харылзаалыг—чоннуң хереглелин хандырар, чагыын күүседир, бодунуң кылган продукциязын боду садыглап сайгарар апарган. Мында чүгле хеп даарап, стол, сандай, буфет, шифоньер, этажерка кылып турар эвес. Шак септээринден эгелээш, амыдыралдың янзы-бүрү электроприборларын септээр, чурук тырттырар, идик септээр, эрги хеп аңдара даараар, баш таарып, дылырартыр болгаш дыргактар будуур, эт-херекселдер хөлезиге бээр дээш оон-даа ынай янзы-бүрү цехтер мында ажылдап турар. Хөөржүдүлгеге хереглээр чечектерни база кылып турар. Бажың ишти, даштыаштаар ширбииштерни болгаш бажың чугайлаар бийирлерни база оон айтырып болур. Өзүлүт-ла чоннуң амыдырал хереглелдерин хандырарынга бараан болур кылдыр турган будурулге чери.

Бо будурулге чери бодунуң сорулга-бодалгазынга дүүштүр бо чылдың эгезинден бээр эрткен кыска үеним дургузунда 47 тырыкы столларны, 43 буфеттерни, 245 табуреткаларны, 50 чартык-чымчак стулларны, 116 бичии уруглар стулларын, 5 хараачаны, оон ынай 5 эргин-хаалганы, 1 өг ыяжын (ынаа, хана, эргин-хаалга, хараача) бүрүн комплектизи-биле, 400 ажыг даараан хеп аймаан көдээ чонга чедирип садыглаан. Бажың шалазы кылыр манзылар эптештир хаарылдаар станокту тургузуп, ажыглалда киргеп. 70 ажыг кубометр шала манзылары белен. Өг кылырының будурулге аргазын шиңгээдип алган, 30 өг ыяжы (ынаа, ханазы, эргин-хаалгазы, хараачазы) белен.

Амыдырал хандырылга будурулгезиниң кадрларын белеткээр талазы-биле чамдык хемчеглер база алдынган. Ийменин, Шеминин, Чадааананың чонунуң чагыглар хүлээп алыр пунктуларының эргелекчилери кыска хуусаалыг курстарга өөренген. Шак мастерскаязында 1 кижи, чазаныр цехте 2 кижи, даараныр цехте 2 кижи, чурук тырттырар черде 1 кижи өөреникчилеп турар. Зина Затеева трикотаж аргып септээринин аргазынга өөренири-биле Ленинск-Кузнецкиже чорупкан, Николай Гладков амыдыралдың нарын техниказының механиги болуру-биле Куйбышевте өөренип турар. Москваның химчистка болгаш будуушкун институдунда Куулар Александра өөренип турар.

Ыяш дилер цехте пилорамчы Ховалыг Очур-оол, Ховалыг Халбын-оол, чазанылга цегинде Монгуш Сарыг-оол, Новиков Леонид, Монгуш Биченек, Зинаида Лебедева, даараныр цехте Ирина Туметей, Галя Баинова, лесовоз чолаачызы Леонов Михаил ышкаш мурнакчы кижилер комбинатта эвээш эвес.

Бир эвес эренгейи-биле алыр болза, «багай эвес эгелеп турар-дыр силер, эштер! Ынчаар-ла уламчылаңар»—дээш точка салып каап болур-ла...

Эренгейлээр чорук эки чүвеге чедирбес чүве болганда, комбинаттың ажылын элээн ханызы-биле көрүп, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди ажыглап көрээли. «Аарыгны хоочуратпас төлээде, эгезинде эки өмнээр херек» дижири черле шынна болгай.

ЭТ-ХЕРЕКСЕЛ пунктузунуң дугайы. Чоокта чаа бир таныырым эш-биле ол пунктунуң чанынга ужуражы бердим. Менди солушка-ла ол хомудап чугаалай-лыр:

— Хеп чуур машина хөлезилеп алыр дээш ам ийи катап кээп турмен. Хаалгазындан «ээрбес кара ыт» ыравастаан чер-дир.

Ол-ла пунктунуң дугайын чугаалажып турувуста, бистиң чанывыска таныыр эштеривис чыылза-чыылза, бир эвес протокол бижиир болза, кудумчу чуруттакчыларының хуралы леп адап болур хире арбылай бердивис. Элээн солун саналдар болган.

— Бызылда чиик машиналарны хөлезээ берип турар болгай. Мадаа оода мотоциклдерден, мопедтерден хөлезээ бээр кылып кагза чүге болбас деп?

— Харын де даан. Атомнуг век үезинде чадаг-терге мунупкаш Шемиже далбыртып ажары берге-дир.

— Кандыг-даа бачым чорук таваржыр-ла болгай. Ыяавыла автобус маная.

— Чаа өгленгеннерге бажың хөрекселдерин, аяк-саваны чүге хөлезилеп болбазыл?

— Уруглар колясказы чүге эвээжил?

Бо чугааның дугайын комбинат директору эш Мухага дамчыдып бердим. Оон мындыг үүлдер илереди. Бир үүлүнде, эдилелдер хөлезээ бээр пункт чаа чылдан бээр

Сүт саалдазының талазы-биле республика конкурузу

Баштайгы түңнелдер

Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу, көдээ ажыл-агый болгаш белеткел ажылчыннарының база албан-хаакчыларының профэвилел обкому болгаш республиканың көдээ ажыл-агыйының эртем-техниктиг институдалы Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга алдар кылдыр сүт саалдазының талазы-биле 1967 чылда конкурсту чарлаан болгай.

1966 чылга деңнээрге 1967 чылда ортумаа-биле бир инекке онаштыр эң-не хөй сүт саап алырын хандырган, чарыштың ынды киржикчилерин конкурстуң тиилекчилеринге саная.

Бо конкурста 570 саанчылар, 111 кадарчылар, 76 бригадирлер болгаш ферма эргелекчилери, 55 зоовет тускай эртемниглер амгы үеде киржип турар.

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары болза эрткен чылдың ол-ла үеви-биле деңнээрге, бо чылдың эрткен ийи айларында сүт саалдазын 3098 центнерге азы 10 хуу көвүдеткенвер. Таңды-районнуң ажыл-агыйларында ол продукцияны будурери 55,4 хуу, Бии-Хем районда—24,9, Бай-Тайгада—35,7 хуу өскен. Бо өзүлде «Кок-Тей» совхозта—29,8, «Чыраа-Бажында»—19 болгаш «Шекпээрде»—16,8 хуу өскен.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ак-Даш фермазының мурнакчы саанчызы Ондар Шортак эрткен чылын бодунга быжыглаан 18 центнер бирээзинден-не ортумаа-биле 2381 кг сүттү саап алган турган болза, ам 2740 кг сүттү алырын хүлээнгеп. Ирина Ондар бир инекке онаштыр ортумак саап алышкынны 1926-дан 2310 кг чедирерин шиитпирлээн, ынчаарга Ховалыг Шортак—2545 кг чедирер дээн, Донгак Опчил—2188 кг чедирер. «Сүт-хөл» совхозта сүт саалдазының талазы-биле конкурста 22 саанчылар, совхозтар: «Россияда»—18, «Межегейде»—45, «Элегесте»—34, «Улуг-Хаяда»—22 саанчылар киржип турар, а «Күш-ажылдың хостуу» колхозта 38 болгаш Жданов аттыг колхозта—24 саанчылар киржип турарлар.

Эрткен ийи айлар дургузунда дараазында саанчылар болгаш сүт-бараан фермаларының коллективтери дээре түңнелдерлиг болган:

СААНЧЫЛАР

Ажыл-агыйлар		Ийи айлар иштинде бир инектен-не саганы		
		1966 (кг-биле)	1967	1966 чылга хуузу
Светлана Кукуу	«Россия» совхоз	139	290	208
Екатерина Хуна	«Россия» совхоз	158	312	199
Огород Монгуш	«Тиилелге» совхоз	91	175	193
Маадырбаа Оюн	«Тиилелге» совхоз	117	219	188
Сумба Бады-Хөө	«Тиилелге» совхоз	122	219	180
Рима Камаа	«Россия» совхоз	170	298	175,3
Анна Стебляпская	«Россия» совхоз	191	312	163,4
Вера Иванова	«Россия» совхоз	169	270	160
Александра Салчак	«Тиилелге» совхоз	97	151	156
Н. Н. Клепикова	«Россия» совхоз	259	391	152,7
Геннадий Шарыпов	«Россия» совхоз	259	392	152,7
Евдокия Макарова	«Россия» совхоз	191	288	150,7
Галина Яковлева	«Россия» совхоз	178	266	149,4
С. К. Капакай	«Искра» колхоз, Бии-Хем район	134	196	146,2
О. М. Чамзы	«Тиилелге» колхоз, Бии-Хем район	151	217	143,7
Х. С. Сат	«Тиилелге» колхоз, Бии-Хем район	241	346	143,7
Роза Ховалыг	«Искра» колхоз, Бии-Хем район	253	361	142,6
Б. М. Анзаг-оол	«Тиилелге» колхоз, Бии-Хем район	166	235	141,5
Ирина Попова	«Россия» совхоз	187	263	140,6
Н. М. Севен	«Тиилелге» колхоз, Бии-Хем район	173	241	139,4
Мария Агапова	«Россия» совхоз	185	249	134,5
Нина Акулова	«Искра» колхоз, Бии-Хем район	272	361	131,7
А. М. Настай	«Тиилелге» колхоз, Бии-Хем район	232	302	130,4
Көкүжей Кызыл-Уруг	«Искра» колхоз, Бии-Хем район	260	336	129,2
Ичин Ооржак	«Тиилелге» колхоз, Бии-Хем район	148	188	127,1
П. М. Глушкова	«Тиилелге» колхоз, Бии-Хем район	202	249	123,2
З. Т. Арантан	«Тиилелге» колхоз, Бии-Хем район	164	201	122,5
Н. М. Монге	«Тиилелге» колхоз, Бии-Хем район	159	191	120,1
Дуктушпен Манчанмаа	«Тиилелге» совхоз	150	178	119
А. Г. Окпал	«Искра» колхоз, Бии-Хем район	216	257	118,9
Монгуш Этек	«Тиилелге» совхоз	187	215	115
Мария Серенмаа	«Искра» колхоз, Бии-Хем район	297	339	114,1
В. М. Радугина	«Кок-Тей» совхоз	215	293	113,6
М. А. Дамба	«Тиилелге» колхоз, Бии-Хем район	171	192	112,5
Көк-Уруг Оюн	«Кок-Тей» совхоз	355	400	111,2
Бичин-Уруг Ондар	«Кок-Тей» совхоз	342	378	110,0
Галина Дударева	«Искра» колхоз, Бии-Хем район	394	402	102,0

Фермалар коллективтери

Бригадирлер болгаш С. Б. Ф. эргелекчилери	С. Б. Ф.	Ажыл-агыйлар	Бир инектен ортумак саалда		
			1966 (кг-биле)	1967	1966 чылга хуузу
Е. Боровиков	Төп	«Россия» совхоз	181	278	153,5
В. И. Шубин	Могай	«Искра» колхоз	237	334	141,3
В. П. Азаров	Төп	«Тиилелге» колхоз	159	216	135,8
Н. С. Пашкевич	Марачевка	«Революцияның чалбыжы» колхоз	230	305	128,2
Агапов	Красноярвск	—»—	193	243	120,9
И. Я. Тараканов	Сайгара	«Искра» колхоз	205	246	120,0
Хажикпан Ондар	Шамбалыг	«Тиилелге» совхоз	141	166	117,7
М. Д. Скрыль	Өөк	«Искра» колхоз	282	326	115,6
И. П. Морозов	№ 2 Төп	«Тиилелге» совхоз	128	141	110,1
А. Г. Логачева	Төп	«Кок-Тей» совхоз	253	275	108,7
И. П. Дурнов	Алаак	«Межегей» совхоз	325	350	107,6
Назын-оол Ондар	№ 1 Төп	«Тиилелге» совхоз	163	175	107,3
Н. В. Кудрин	Успенка	«Межегей» совхоз	408	428	104,8
С. Т. Максимов	Хадын	«Межегей» совхоз	338	339	100,3

Амгы үеде бүгү колхозтарда болгаш совхозтарда инектер массалыг-биле оолдап турар. Инектер төрөөн соонда баштайгы 2—3 айлар дургузунда инек бүрүзүнден эң-не хөй сүттү алыры эргежок чугула.

Инектерни март, апрель, май айларда хөй чем-биле чемгерер, хүнде үш катап суттарар, дрожжилээн концентрат-биле малдың чем рационун байлакшыдар, хаактеп, буска ылбырадып каап саваңны бээр херек.

Моон-биле кады малдын ажаалгазын улам экижидер, оон эмиглерин эки ажаар ужуралыг. Инек бүрүзүнден хөй-ле сүттү алыр төлөөде, инектерниң эмиглерин ыяап-ла массажтаар. Бо бүгү хемчеглерни катай алыр чорук сүт саалдазын улуу-биле көвүдедир арганы бээр.

Чоокку үеним иштинде сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле конкурсче бүгү саанчыларны, кадарчыларны, зоовет тускай эртемниглерни хаара тудар, сүт будурерин көвүдедир дээш болдунар бүгү хемчеглерни алыр чорук чугула.

Туранның амыдырал хандырылга комбинадының коллективи ажылчы чоннуң хереглелинге чугула үүлдерни будуруп үндуруп турар. Будурулгеде мурнакчыларның саны көвүдеп турары-биле продукцияның ассортиментизи калбарып, шынары бедип турарын демдеглээри артык эвес.

Керген Найдынович Маады комбинатка он беш ажыг чыл иштинде ажылдап келген. Ол бо аразында ыяш белеткелинге ажылдап, үлүг-нормазын үргүлчү ажыр күүседип келген. Ам Дора-Аксыда ыяш белеткелинде ажылдап, моторлуг хирээ-биле ыяш ужуруп, ыяштарның будуктарын аштап, машинага чүдүрерингe белеткеп турар. Беш чылдың ийиги чылының январь, февраль айларында ыяш кезип белеткээр планын Керген Найдынович 110—120 хуу күүседкен.

Семен БЮРБЮНУҢ фотозу.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

СУДТАР — КИЖИЗИДИКЧИ ОРГАННАР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму бодунуң хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди судуның ажылының дугайында өтчётту дыңнап чугаалашкан. Дээди судка болгаш чамдык улус судтарынга чоруткан хыналдалардан илерээни болза, республиканың суд органнары партия биле чазактың айтыышкыннарын күүсетпишаан, социалистиг хоойлужудулганы камгалаар болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле чамдык иесну ажылдарны чоруткан болгаш чорудуп турар.

Суд органнарынга кирген кемниг болгаш хамааты херектериниң хөй нуруузу чогуур өйүнде болгаш шын шиитпирлеттинип, бо херектериң талазы-биле суд практиказын судтар мөөңнеп турар. Дээди судтуң талазындан улус судтарының ажылын хынап, оларга практиктиг дузаны база көргүзүп турар, ажылчы чоннуң ортузунга лекция номчулгазы, соңгукчуларның мурнунга улус шииткекчилериниң отчёттар кылыры элээн экижээн, хоойлу-дүрүм хажыдыышкыннарын болдурбас хемчеглерни баш бурунгаар ап чорудар талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган.

Оон-биле чергелештир Дээди судтуң болгаш чамдык улус судтарының ажылы ам-даа багай болуп артпышаан болгаш кем-херек үүлгедиишкиннери-биле база хоойлу-дүрүм хажыдыышкыннары-биле демиселди күштелдирер талазы-биле партия болгаш чазактың салып турар сорулгаларынга эки дүүшпейн турарын Дээди Советтиң Президиуму шыңгыы демдеглээн. Дээди судтуң ажылын РСФСР-ниң Дээди судундан ийи удаа хынааш, түңнелдерин Федерацияның Дээди судунуң Президиумунуң хуралдарынга чугаалажып, чогуур доктаалдарны үндүрген турбуже, республиканың Дээди судунуң удуртулгазы болгаш улус судтары чогуур түңнелдерни боттарынга кылбайн, бар четпестерни чайладыр талазы-биле дээштиг хемчеглерни албаанкар. Ол чорук республиканың суд органнарының ажылын суларадырынга чедирип келген.

Ынчангаш республикада кем-херек үүлгедиишкини болгаш шииттирер чоруктуң хөй болуп турары суд органнарының ажылын соңгаарладылга чокка шыңгыы экижидерин, Дээди судтуң талазындан улус судтарының ажылын удуртурунуң стилин үндезини-биле өскертип, оон деңнелин дыка бедидерин негеп турар деп, Президиум айыткан.

Суд органнарының ажылының кол четпестериниң база бирээзи болза, судтарга херектерни көрүп шиитпирлээриниң шынары дыка куду болуп турарында. 1966 чылда дыка хөй кижилерни шииткен доктаалдарның 23,1 хуузун күш чок болдурган. Кемниг херектер дугайында баштайгы чаданың үндүрген шииткел доктаалдарындан 16 доктаалды Дээди суд черлери күш чок болдуруп сонсаткан.

Дээди судтан эгелээш, улус судтарынга чедир херектерни көрүп шиитпирлээрин саададыр чорук ам-даа чайлаттынмаан. Ылаңгыя Кызыл хоорай, Таңды, Улуг-Хем, Бии-Хем район судтары хамааты херектерин көрүп шиитпирлээрин дендии саададып турарлар. Ол чорук хамаатыларның болгаш албан организация черлериниң чептүг хомудалдарын болдуруп турар. Суд күүсекчилериниң ажылында улуг четпестер ам-даа үргүлчүлевишаан. Күүсекчилер ылаңгыя когарал чедиргениниң болгаш уруг азыралының телелгелериниң акшаларын эгидерин онза багай организастап турарлар. Олар 1965 чылда телеп болур деп шииткен когаралдың ниити акша түңнериниң 9,8 хуузун хавырган болза, 1966 чылда шииткен ол-ла түңнериниң чүгле 6,4 хуузун хавырган. Ол ышкаш, төлекчиниң ажылдап турар чериниң аайы-биле шалыңындан тыртып төлээр төлелгелерни канчаар күүседип турарын суд күүсекчилери кончуг ховар хынап, багай күүседип турарлар. Ол чорук негекчилерниң чептүг хомудалдарын база-ла удаа-дараа болдуруп турар.

Хамаатыларның чагааларын, хомудал, билдириишкиннерин көрүп шиитпирлээрин Дээди судта болгаш улус судтарында бюрократсыг ёзу-биле көрүп, саададып шиитпирлеп турарын Дээди Советтиң Президиуму шыңгыы буруу шаап демдеглээн. Ажылчы чоннуң хомудал, билдириишкиннерин улус судтарында-дза, Дээди-даа судта көрүп шиитпирлеп турарының практиказын Дээди суд чаңгыс-даа катап өөренип, мөөңнеп көрбээн. Оон-биле бо чугула айтырыгның дугайында партияның ТК-ның бүгүдеге билдингир доктаалын Дээди суд онза багай күүседип турар.

Бо бүгү четпестер болза Дээди судтуң талазындан улус судтарын багай удуртуп, хоойлужудулганың айтырыгларын, үстүнде турар суд органнарының айтыышкыннарын болгаш суд практиказын дыка хөй суд ажылдакчыларының багай билири-биле, оларның юридиктиг белеткелиниң четпези-биле тайылбырлаттынып турар. Ол хирезинде-ле бар кадрларның практиктиг билиин бедидер, үндезин чондан юридиктиг кадрларны өөредип белеткээр ажылды Дээди суд чорутпайн турар. Суд ажылдакчыларының юридиктиг билиин бедидериниң өөредилгелерин чорударын Дээди суд квартал санында планнап турза-даа, ол планнар аная-ла саазын кырында артып, боттанмайн турар.

Дээди суд бодунуң ажылын планнап турза-даа, ол планнарны Дээди судтуң президиумунга бадылавайн турар. 1966 чылда элээн хөй улус судтарының ажылын хынаан болза-даа, ол хыналдалар дыка хөй таварылгаларда эрөңгей боон, улус судтарының ажылынга дээштиг салдарны чедирбээн.

Дээди судтуң өөрүгүннери, улус шииткекчилери хоойлу-дүрүм темаларынга лекцияларны, судтарның ажылының дугайында илеткелдерни чоннуң ортузунга кончуг ховар чорудуп турар. Эш-хуузунуң судтарынга практиктиг дуза көргүзери сөлгү үеде шуут кошкаан.

Ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтери улус судтарының ажылынга практиктиг дузаны көргүспейн турар деп, Дээди Советтиң Президиуму онзалап демдеглээн. Ол дугайын 1966 чылдың дургузунда чаңгыс-даа совет суд ажылы-биле холбашкан айтырыгларны чугаалашпааны тодаргай херечилеп турар. Чеен-Хемчик, Эрзин болгаш өске-даа чамдык районнарда улус судтарының турар чери ажылдаарынга таарышпас, бичии бажыңнарда туруп турда, ол райкүүсөмнер кандыг-даа хемчег албайн, эрттирип турары канчап-даа таарышпас дээрзин Президиум хуралынга санал берген эштер демдеглээннер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга РСФСР-ниң Дээди судунуң өөрүгүнү эш В. М. Ноздряков болгаш улуг консультантызы эш А. Т. Колот база олуржуп, республиканың Дээди судунуң ажылының дугайында түңнел саналды база кылган. Дээди Советтиң Президиуму бо айтырыгның талазы-биле делгереңгей доктаалды хүлээп алган.

Чеен-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозта аныяк механизаторлар Монгуш Очур-оол болгаш Донгак Кара-оол ажылынга кызыман кижилерге хамааржыр. Олар үш чыл бурунгаар тракторлар хүлээп алган, машиналарынга камныг болгаш оларны кеззеде эки ажаап кадагалаар, оон хараазында олар тракторнуң бир-ле чери үрели берген деп чүвеге таваржып көрбээн.

Үрезин, кыыар-чаар материалдар, мал чеми көөртүр, малчыннарны көжүрер, черни аңдарар суг-суг дээш, кандыг даалганы оларга берген болдур, ону олар үлегерлиг күүседирлер.

— Бистиң шолбаннарывыс ол-ла болгай—деп, оларның дугайында чамдык кижилерниң чугаалагылап чоруурун кижи бо-ла дыңнап болур.

Юбилейлиг чылдың часы хову ажылдарынга бо механизаторлар шагда белеткенген болгаш ону чедиишкинниг чорударынга бүрүн шиитпирлиглер.

ЧУРУКТАРДА: (солагай таладан оң талаже): механизаторлар Монгуш Очур-оол биле Донгак Кара-оол.

К. ЭКЕР-ООЛДУҢ фотолары.

КЫСКА МЕДЭЭЛЕР, ДЫҢНАДЫГЛАР

Бүдүштүг ишчи

Чадааананың амыдырал хандырылгазының комбинадының Кулун-Дүжерде ыяш белеткээр участогунда трактарист Ондар Өлзей-оол дуржулгалыг мастер. Кышкы үеде бистиң ыяш белеткекчилеривис тудуг болгаш одаар ыяшты хөйнү кескен. Ужурган ыяшты болгаш каккан токпакты арыг иштинден эстакадаже үндүр сөөртүр хүлээлге тракториске онаажыр. Кадыр-берт тайганың берге оруунга сырый шыраш арелы-биле чудукту сөөртүп бадырары белен эвес ажыл. А Ондар Өлзей-оол ажылдың эвин тыпкан, бергеге торулбайн, ай санында будурулге нормазын 130—140 хуу күүседип турар.

Ажылга үзүктелиишкин чок хуннуң киржир дизе, трактарист кижи машинаазын үргүлчү хынап, үүрмек септелгени, профилактиктиг көрүлдени доктаамал чорудар ужурлуг. Ондар Мыйгажаповичиниң трактору ам ийи чыл дургузунда капитал септелгеже кирбээн, эки ажылдап турар. Мында оон эдилекчизинин бодамчалыг ажылы киргени илден.

Бистиң ыяш белеткекчилеривис Совет эрге-чагырганын бежен чылынга күш-ажылчы белээвисти сеннээр дээш бедиткен хүлээлгелерни ап, шудуругу ажылдап турар. Оларның бирээзи, бирги кварталда социалистиг чарыштың мурнуку одуруун эелеп турар трактарист Ондар Өлзей-оолдуң дугайын чугаалалым.

М. ХЕВЕК-ООЛ,
участок начальниги.

94 тоннаны хөйнү будурген

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгезин Кызылдың эзт комбинадының ажылчыннары чыл эгезинден бээр идепкейлиг күүседип келгеннер. Коллектив январь болгаш февральдың будурулге планын ажыр күүсетнилээн. А марттың планы база-ла чедиишкиннинг күүсеттинип турар. Март 20-де квартал онаалгазындан ажыр 600 муң рубльдиң ниити продукциязын будурген.

Будурулгениң кол продукциязы эзт болур, а коллектив бирги кварталда планда көрдүнгенинден 94 тоннаны хөйнү будурүп үндүрген.

Бот-боттарындан өөренир

Өөредилгениң шынарын бедидип, башкы кадрларның педагогиктиг билиглерин улам сайзырадып, мергежидеринге методиктиг каттыжылга улуг рольдуг. Кайда-ла, кым деп башкы кандыг чаа арганы бодунуң хүн бүрүдеги ажылынга ажыглап эгелээн болдур, ону ол-ла дораан нептередиринге методиктиг каттыжылга дузалаар. Бо арганы бисте хереглеп турары өөрүнчүг. Бистиң Ак-Даш школазынга Бора-Тайга школазының аныяк башкылары үшкү улдунда аалдап чораанар. Олар эгедаа, үстүкү-даа классларга болган кичээлдерге олуржуп, боттарының өртектиг сүмелерин эштеринге бергилээннер.

Бистиң школаның аныяк башкыларының методиктиг каттыжыышкынының хуралынга башкылаашкын талазы-биле арга-дуржулга солчулгазы болган. Чижээ,- сески класстың удуртукчузу, орус дыл болгаш литература башкызы эш Шыдарның, чедиги класстың удуртукчузу, биология башкызы Хертек Анчымаанның солун илеткелдери болгулаан. Аная башкы биле өөреникчиниң хамаарылгазының дугайында дидактиктиг айтырыгларны база сайгарганнар. Башкының авторитединин дугайында үнелиг саналдарны, сүмелерни дуржулгалыг башкылар Сарыглар Карыма, Ондар Маннай-оол, Ондар Хеймер-оол болгаш өскелер-даа бергилээн.

Школада башкыларның методиктиг каттыжыышкыны аныяк башкыларның ажылынга-улуг дузаны чедирер болгаш оон-биле өөредилгениң шынарын бедидериниге дузалаары чугаажок.

С. САНДЮ.
Чеен-Хемчик район.

ХАНДЫРЫЛГА КОМБИНАДЫНДА

шуут ажыттынмаан. Пункт өргелекчизи эш Базаров аарып турар. Ол кадык турган үезинде-даа орта ажылдавайн турган — амыдырал хандырылга цегиниң мастери эш Базарова болунуң ашаанга дыынмайн турар. Ийи үүлүнде, хөлезээ бөөр хөй эдилелдер база чок. Санда кирип турар 18 чадаг-тергениң 13-жү үрелик. Хеп чуур машиналар, патефоннар, баяннаар, пластинкалар (патефоннуң), пылесостар эргижирээн. Беш майгын, үш резин хеме чеже кижиниң хереглелин хандырыптарыл? Аржаанаар, балыктаар кижилер хөй болгай. Хөлезээ бөөр бажың иштиниң херекселдери, аяк-сава шуут чок.

ИДИК ЦЕГИН кандыг дээр! Фондулаттынган материалдар-биле хандыртынмаан. Чоннуң хереглевейн турары хөй санныг идик хептерни эккелдирген (колоткалар). Янзы-бүрү өөнүг идик кылыр хромнар чок. Идик даараар хендирлер чок, ылаңгыя, капрон хендирлер мынчага чедир көстүп көрбээн.

ДААРАНЫЛГА ЦЕГИ база-ла магаданчыг эвес. Ол дугайында кымдаа сагыш човавайн турар. Тон азы костюм даараарда, пос бар боорга ол-ла деп бодаар болза чазыг болур. Пос өөң-биле өөнеш хендирлер, өөктер, өөлет-моюндуруун турум, кадыг кылырынга пос, хыл, капрон дээш еске-даа шаалдалар херек. Ол-ла чүвелер-биле дааранылга цеги хандыртынмастаан.

ЧАЗАНЫЛГА ЦЕГИНДЕ ам бааин чазап дооскан эт-херекселдер эмгежок. 60 буфеттер, 20 шифоньерлер чүгле шүнчүктер чогундан ийи ай ажыг үеде саартынмайн туруп келген. Мебель фарнитуразы чогундан еске-даа чазанылга кылыглары чедир кылдынмаан кылыглар болуп чыткылаар. Берип турар шуугайлары тергиин багай шынарлыг будуктарлыг, карталчак-карталчак болгулаар. Мебель будуурунга тааржыр өөнүг, эки будуктар база чок. Сонга, хаалга будуур будуктар-биле мебель будуурга өн-хевир-даа кирбес.

САЛОН—белен продукция делгеп садыглаар дугайын ыыттавайн барып болбас. Комбинаттың кылып будуруп турар продукциязы арбын болгаш янзы-бүрү. Ынча продукцияны чүгле складка шыгжаары, машинага чүдүруп алгаш садыглаары саарылгага идиглиг болбас. Белен продукцияны чон караанга делгеп садыглаары чугула турбуже, мында ынчаар организаставайн турары алдептиг. Стол-даа садып алыр дээн кижи эртирилге бижидер, комбинаттың девискээринче кирер. Ширбиш-даа, чугай-даа садып алыр дээн кижи эртирилге бижидер, комбинаттың девискээринче кирер. Шакка каражалыын, бужурганчыын чүү дээр.

Комбинаттың бо чылгы будуруулге программазы ындыг-ла биче эвес. 1.2 млн. туулбу, 250 тонна чугай, 3300 кубометр дилиг материалы, 9000 кубометр одаар ыыш, 6000 кубометр тудуг материалы, 35 муң рубльдиң даараан кылыгларын, 23 муң рубльдиң чазаан кылыгларын будурер. Ол программаны күүседириниң техниктиг базазы четпес. 1952 чылдан бөөр далдырадып келген ийи пилорама сандан үнген. Туулбу будуруулгезинде ийи пресстиң бирээзин ажылдадыр электростанция бербес болза, туулбу будурер планның чамдыызы күүсеттинмейн баар. Ол-ла будуруулгеге самосвалдар база херек. Чоонуң чагыын эргип чорааш хүлээп алыр чиик машина, күүсеттинген чагыларны чедирип бөөр кузову дуглаглыг чүүк машинаны база херек.

Комбинаттың материал-техниктиг хандырылгазының айтырыы Амыдырал хандырылга министерствозунуң эргезинге хамааржыр дээрзи билдингир. Ынчаарга будуруулгени шын организастаары, күш-ажылдың будуруку чүлүүн бедидери, продукцияның шынарын өкжидери комбинаттың дирекциязының, ында партия, комсомол, профэвилел организацияларының хүлээлгези-дир. Чер-черге чагыглар хүлээп алыр, тарадыр пунктулар организастаар тургаш, бөгүнге чедир чүгле чаңгыс Иймеде тургузуп алганын кандыг челиишкин дээрил? Амыдырал хандырылга комбинады чонга чүнүн-биле канчаар бараан бооп болурул? Чагыларны каада, кымга кылырыл? Чагыг киирериниң, ону хүлээп алырының чуруму кандыгыл? Бо айтырыглар талазы-биле дирекция чери чон ортузунга тайылбыр ажылын кошкак чорудуп келген. Чижээ, хөөржүдүлгеге хереглээр чечектерни ында кылып турар дээрзин чон билбейн турарындан кылдынган чечектер хереглекчилерге четпейн турар.

Комбинаттың өг ыяжы кылып турар апарганы тыва малчыннарга өөрүнчүг херек-тир. Ындыг-даа болза ол өг ыяжы амыдыралдың хереглелин чөп хандырып шыдаар бе, шыдавас бе дээрзиниң айтырыы ам-даа шиитпирлеттинмээн. Өг ыяжы кылыр хоочун шеверлерден чалап алгаш, комбинаттың кылган өөнүн ыяжына чогуур үнелелди болгаш өг ыяжын канчаар кылырының дугайында саналдарны алыр болза эки. Чижээ, эргин-хаалга дугайында маргылдаа турбас-ла. Ону черле чымчак ыяштан кылыр чүве-ле болгай. Шивиден кылган ыыаалар-даа барык-ла ажырбас. Хараачаны хадының алды дугазын эптеп хырбалап кылып турар-дыр, ол кандыгыл? Хананы чиңгеледи дилип каан хадың-биле кылып турар-дыр. Ол кандыгыл? Чамдык кижилер: «дилип каан чүве болганда, хадың-даа болза быжыг эвес» дижир-дир. Хананың коъгун садыгның сарыг хөмү-биле кылып турар-дыр, ол кандыгыл? Бо дугайын чугаалажып көөру черле артык эвес. Кылдынган 30 өг ыяжындан чүгле 5 эргин-хаалга, 5 хараача, кара-ла чаңгыс бүрүн өг ыяжы саттынган чоруктун ужуру чүү деп.

Амыдырал хандырылга комбинадының ажылында четпестерни чайладып, ону чоннуң амыдырал хереглелериниң ёзулуг хандырыкчызы болдурары чугула.

С. ПАВУ.
«Шынның» корреспондентизи.

„Правданың“ экономиктиг үндүрүлгелери

Кайда-даа ажылдап турар кижи — заводта азы ховуда-даа, эртем лабораториязында азы тудугда-даа бол, экономика айтырыында болган чокла таваржыр. Силерге таварышкан экономиктиг айтырыгны шын шиитпирлээринге «Экономическая газета» солун кезээде дузалаар. Ооң бүгү 48 арны СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин, чаа беш чыл планын амыдыралга боттандырар дээш совет улус канчаар демисежип турарын чырыдарынга бараалгаттынган.

СЭКП ТК-ның органы, неделя санында үнер «Экономическая газета» В. И. Ленинниң удуртулгазы-биле 1918 чылда тургустунган. «Экономическая жизнь» солуннуң эки чаңчылдарын уламчылап турар. Ооң арыннарынга бистиң чүртүвуска коммунизмни тургузарының экономиктиг чугула айтырыглары чырыттынып турар.

Ажыл-агый реформазының, планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкининиң, күш-ажылды болгаш будуруулгени эртемге үндезилеп организастаарының, будуруулгелерге, тудугларга, транспортка, колхозтарга болгаш совхозтарга экономиктиг ажылдың дуржулгазының дугайында материаллар, үүлдер болгаш корреспонденциялар солуннуң арыннарынга хөй парлаттынар.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга тураскааткан «Экономиктиг демдеглелдерден» социализмни тургузар талазы-биле партияның чингине шугумунуң канчаар боттанганының, коммунизмниң материал-техниктиг базазы бистиң чүртүвүста канчаар тургустунун турарының дугайын номчун болур. Ай, кватал, чартык чыл санында ТСЭ-ниң медээлери болгаш ооң тайылбырлары аңаа парлаттынып турар.

Делгереңгей тайылбырлар, деннештирилгелиг диаграммалар, таблицалар болгаш схемалар, консультациялар болгаш методиктиг ажылдалгалар будуруулгениң ажыл-агый чорудулгазын анализтээринге дузалаар. Солунда янзы-бүрү хевирлиг болгаш жанрлыг материалдардан ажыл-агыйга амгы үеде партийжи удуртулганың, социалистиг чарышты калбартырының арга-методтары-биле таныжып ап болур.

Көдээ ажыл-агый экономиказының кол айтырыгларын: колхозтарның болгаш совхозтарның будуруулге базаларын быжыглаарын, будуруулгелерни специализастаарын болгаш кооперастаарын, планнаашкын дугайын, көдээ суурларның капитал тудуун болгаш чаагайжыдылгазын, материалдыг идиг бериишкинин, боторуулга-чарылганы көдээ ажыл-ишчиларниң калбак массазынга дүүштүр чырыдар.

Марксисчи-ленинчи экономиктиг теорияны өөренип турарларга тематиктиг үндүрүлгелерни, теоретиктиг болгаш методиктиг материалдарны, беседаларны солун берип турар. Ол материалдарны белеткээринге көскү совет эртемденнер, ажылагыйларның тускай эртемниглери киржип турар. Эртемниң, техниканың болгаш технологтуг чорудулгаларның амгы үеде чаа үүлдериниң дугайында янзы-бүрү информациялар парлаттынар. «Экономическая газетаның» организастап турар эртем конференцияларынга болгаш чөвүлелдеринге улус ажыл-агыйының улуг айтырыгларын эртемденнерниң, партия, ажыл-агый активтериниң киржилгези-биле чугаалажыышкыннарны чорудуп турар.

Олардан аңгыда, солуннуң арыннарынга үүлдерни, шүгүмчүлелдерни, фельетоннарны үргүлчү парлап, үлетпүрде, тудугда, садыгда, хандырылгада, көдээ ажыл-агый будуруулгелеринде четпестерни шынгыы шугумчүлелге таварыштырып турар.

«Мировая экономика и Международные отношения» деп журналдың тургустунганындан бөөр он чылы 1967 чылда болур. Бо аразында журнал делегей айтырыгларын өөренип турар бистиң кадрларывыстын, партия чырыдышкынында өөренип турарларның, лекторларның, пропагандистериниң, башкыларның доктаамал дузалакчызы апарган.

Журналга 1967 чылда Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылының алдарлыг оюнга бараалгаткан дараалашкак үүлдерни болгаш материалдарны парлаар. Экономиканың болгаш делегей политиказының, делегейниң социалистиг системазының хөгжүлдезинин чугула айтырыгларын парлаар, капитал чурттарында ажылчы чоннарның байдалының, чаа хөгжүп турар чурттарның политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чорук дээш демиселиниң дугайын үргүлчү чырыдар.

Совет болгаш даштыкы экономист-эртемденнер, делегей айтырыынга мергежилдиглер журналга шинчилелдиг, дискуссиялыг, эртем-тайылбырлыг үүлдерни бижиир, даштыкы болгаш совет эртем-техниканың, номнарның дугайында информациялар үнер. Номерлерге «Экономистин болгаш делегей айтырыынга мергежилдигниң индири», «Номчукчуларга харыылар болгаш консультациялар», «Даштыкыда политиктиг организациялар болгаш партиялар», «Политэкономиктиг атлас» дээн чергелиг тускай бөлүктер кирер. Өй-ийде делегей политиказының хүн бүрүде айтырыгларының допчулалдары, «Капиталистиг болгаш чаа хөгжүп турар чурттарның экономиктиг байдалы» деп допчулал журналга капсырылга ном бооп, чылда бир үнер.

И. КРАВЧЕНКО.

Биш-Хемниң район библиотеказының коллективи Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга тураскаааган республиканың библиотекалар көрүлдезинге эки түннелдерлиг ужуражыры-биле улуг белеткел ажылдарын чорудуп турар.

Бо хүннерде библиотеканың ажылдакчылары ном фондуларын эмгелеп, Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга, Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгениндеп бөөр 97 чыл болурунга болгаш өске-даа темаларга тураскаааган стендилерни, делгелгелерни кылып турар. Библиотекарьлар Ольга Карпова, Любовь Матина, Раиса Гущина болгаш эргелекчи Мария Степанова олар көдээ библиотекаларның ажылынга методиктиг дузаны чедирип турарлар.

ЧУРУКТА: библиотека коллективи (солагай талазындан) Ольга Карпова, Мария Степанова, Любовь Матина, Раиса Гущина олар неделяда чорудар ажылдың планын чугаалажыр орлар.

А. АЙРНИН фотозу.

(Уланчызы. Эгези № 69, 70 «Шында»).

Улуг дыка кылын эвес харны обком секретары алаан каш черге кадыын көрген. Даг оъдун тура соккаш, дөзүнде ириндизин, барык-ла довурак болуп хуулар чыгаан чериндеп бөөр көрген. Ооң соонда аныяктарже эргилип келген:

— Кым шырга изи көргенил?

Аныяктар чүве ыыттаваан. Ынчан обком секретары даргаларже көрүнген. Бегзи бир тап бергеш, хара берген чүве дег, боскун кылдырт кылгаш, соксап каан.

— Калган ачамны орнукшудуп чорааның билир мен—деп, Дандар эгелээш, ол эрги ёзулалды бирдеп бирээ чокка чугаалаваш, мынча деп дооскан:— Ол хөөрнүң чаны-биле бо-ла эртер мен. Кызып-кызып оюп чоргуже, черле хоржок, чоокшулап келген болуур чүве. Шыргазының изи безин көстүп чыдар.

Обком секретары ооң кударгай сактыышкынын чаңгыс сөс-биле-даа үзе кирбээн. Шырга изин чугаалаптарга, ол ис кандыг болганыл деп, ам-на ылавылаан: ис черни шыя алы берген чыткан бе? Ол довуракты хат чүге дескилеп кагбааныл? Азы сигенни ууй базып каггаан болган бе? Ынчаарга чаа сиген канчап үнүп келбээнил?

Александр Ламаевич ону харыылап шыдаваан.

— Ынчаарга шырга изин канчап көдүп чораан силер?

—Пат-ла карак эригип калган амыдыралын кижи кайын эскерер—деп, Михаил Петрович чугаага киришкен.— Хажыызындан мен билип кагдым.

— Ынчаарга силер чугаалап көрүнерем.

—Шырга изинин сигени бедик турган, чүге дээрге шырга черниң довураан үлдүрертип каан.

— Ындыг-ындыг!— деп, обком секретары чөпшээрешкен. — Бо одарның оъду борбак-тыр. Эрги сиген ирип четтикпээн, энир чылгызы ооң кырынга үнген, а бо чылгызы база немешкен. Мынчап кээрде, одарны моон соңгаар дески ажыглаары чугула-дыр. Мал таптай базып, сигенин чип каапкан черниң оъду эки үнер, ону силер эки билир болгай силер. Одарны өкжидер дизе, ону илиртээр, харын-даа бир чыл болгаш-ла сигенин кезип турар болза эки. Чамдык черлерде ынчаар кылып-даа турар. Ынчалза-даа чер одарынче көргеш олуруптар болза шын эвес. Чамдыкта мал хораннаны бөөр сигеннер бар болгай. Ол чүл дизе, черлик сигеннерни шинчилээр, өөренир, оларның ажыктыын болгаш хоолуулуун тывар, культуржудар дугайын чайгаар-ла сагындырып келир.

— Силер кандыг-даа хоочун кыргандан эки билир-дир силер, дарга — деп, Куске магадаан.— Бо дугайын чүге «Шын» солунга бижин үндүрүптес силер? Силерниң бижээнилерни черле парлаар-ла ыйпаан, хөй улус таныжар болза, дыка-ла солун-дур.

— Хамык ужур парлап чырыдын каарында эвес-ле болгай, дуймай—деп, обком секретары аныяк-кенеи хойжуну чаптап, чылыг-чымчак тайылбырлаан. — Кол-ла чүве — мал ажылының продуктуларын ам, бөгүн, бо дораан күрүнеге бөөри ол-дур. Кырганнарже эвес, артемче, черниң черлик сигеннеринче эвес, тарымал үнүштеривисче көрнүр, эртемге, шинчилелге даянып ужурлуг бис. Ындыг-даа болза бойдустуң күр байлактарынче халдаар, улуг одарларны, кадар оъттарны коммунизмге бараан болурунче албадап кээр хүнүвүс бар. Ындыг шинчилелдерни хамыкты мурнай ажыл-агыйларның тускай эртемниглери эгелээр дээрзи чигзиниг чок.

Обком секретары ол колхозка үр болбаан. Шактар сугдан үнгеш, Сарыг-оол, Сандуу, Маспык сугларның аалдарынга чораан. Печёнкин, Чорбаа, Дандар ооң угаанын, чораан-на черинге эскедин, кижи бүрүзү-биле ижин-кара чокка чугаалажып билирин пат-ла магадаан. Бүгү Тываның ажыл-агыйын башкарып олурар кижилериниң бирээзи, ынчалза-даа чагырып-лужаавас, бодап-ла чораан бодалын кызыл арнынга ажыы-биле сөглээр, бөдүүн, чазык чаңныг, ээлдек дарга болган.

«Бо кижи ындыг улуг дарга апаар чүве болза, берге-ле боор аа?—деп, Дандар боданып чораан. — Мен-не ындыг дарга апарган болзумза, улус-биле ийи метр ырактан чугаалажыр турган боор мен... Чок, эш Дандар! Сен бодуңнуң амыдыралыңны база дагын боданыр сен, аажы-чаңыңны өскертир сен. Обком секретары үр чылдарда чүге халаг чокка ажылдап келгенил? Чүге дээрге, ол чоннуң чоон оруундан үнмейн чораан, ол орукту баштап чораан. Колхозту база бичии ажыл-агый деп өкпелээн хөрөө чок, маңаа база кижиниң өкжи ажылдаар, эрниң өкжи ажыл-агыйны ёзулуг шын башкарар. Ол дээрге улуг херек-тир».

— Мен өглениг дей бердим, Александр Ламаевич — деп, Михаил Петрович чугаалаан. — Улуг эвес шайлалга кылыр бис. Силерни бодум хуумдан чалап тур мен.

Дандарның тыныжы бачымнап келген..

— Чаа, Михаил Петрович — деп, ол кужениң харыылаан. — Баар мен... Ылап-ла баар мен...

— Бо кежээ чеди шакта. Озалдадыңар халак. Сайлыктың бажыныңга чедип келир силер. Сайлык Ирина Сатовнаны база чалаар болган кижи чүве. Чорбаалар — кырганнар-даа, аныяктар-даа — албан келир.

Михаил Петровичиниң сөстери кайы ырактан дыңналып келген чүве ышкаш болган. Александр Ламаевич үр-ле ыыт чок олуруп келген. Печёнкиниң сөстери ооң сагыжындан ыравайн, доңгууда хайнып турар шайның шаары дег ээрлип, ээремде эштип турар балыктар дег, бирде бир, бирде өске талазы кыланайнып көстүп турган ышкаш сагындырган... Сайлык, Печёнкин.... Чорбаалар — аныяктар... Ол дээрге Андрей биле Люба, ооң уруу, Люба Дандар-дыр... Ам аныяк Чорбаалардың бирээзи апарган... Сайлык, Печёнкин.... Моон соңгаар Сайлык база турбас, ол ам Печёнкина апаар, ону ынчаар адай бөөр. Амыдырал өскерлип-ле турар, чаартынып-ла турар. Кижилериниң салым-хуузу база сайгарлып турар. А чаңгыс-ла Александр Ламаевич өскерилбес бе? Даргалап-ла турар, чоорту албан-дужаалы кудулап-ла олурар, а биеэги-ле туу чок Дандар хевээр артып калыр бе?

Александр Ламаевич аар бодалын бодап чораан. Ол — берге бодал. Дээрниң борангай куу туманы-даа ындыг сырый, ындыг карангы эвес. Теректиг-Хемниң сарыг булуу-даа ындыг аар, ындыг муңгаш эвес...

АЛДАН ТОСКУ ЭГЕ

Соңга караанга даң хаазы безин дегбээн. Дашкаар үнер болза, шаң, бус дойлуп, ээрде сылдыс чүгле ында-мында чивенейнип турар. Даштын дүне олчаан. А суур шагда-ла оттуп келген, мал-маганны дем-не сагбастаан, инектиң чүгле башкылыглары бызаалап турар. Хүн үнүп, чылып келирге, төрүүрү ам-даа элек инектерни, бызаа-молдурганы одарже үндүрер.

Сайлык чоорганындан кулбуруп үне берген. Михаил Петрович ооң холундан сегирип алган.

(Төнчүзү 4-кү арында).

Болгарияның Компартиязының ТК-зының пленуму

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң пленуму болуп, чурттуң хөгжүлдезиниң чамдык иол айтырыгларының талазы-биле партияның Төп Комитединиң ажылының планын чугаалашкан. Күш-ажылчы кооператив-чер ажылдыг ажыл-агыйларның съездизинге белеткел дугайында база СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың удуртукчулары-биле Тодор Живковтуң, Живко Живковтуң, Тано Цоловтиң Москвага болган беседаларының дугайында информацияларны пленумга дыңнаан.

Чугаалашкан айтырыгларның талазы-биле пленум чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

ПАТРИОТТАР АТАКАЛАП ТУРАР

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның хосталга армиязының дайынчылары америк агрессорларга болгаш чалча шериглерге согуушкуннарны таварыштырып үргүлчүлеп турар.

Тайнинь болгаш Тхузаумот можуларда дайылдажып чорун турар патриоттар март 16-га чедир 23 хүн дургузунда 5.216 америк шериг албанныларны, мурнуу-көрей чалча шеригнин 62 солдалын, хөй дайынчы техниканы чок кылган.

Социализм чурттарының чаагай чоруу дээш

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-нин, Чехословакияның болгаш Польшаның аразында найырал, кады ажылдажылга база дузалажылга дугайында керээлерниң ол чурттарның улам ыңай хөгжүлдезинге болгаш Европага тайбыңны база айыыл чок чорукту быжыглаарынга улуг ужур-дузалыын Германияның демократтыг тараачын партиязының президиуму болунуң хүралынга онзалап демдеглээн. Ол керээлер дайынзырак чорукка, милитаризмге болгаш неонацизмге удур угланган деп президиумнуң дыңнадыында чугаалап турар.

ГДР-нин, Польшаның болгаш Чехословакияның аразында чардынган керээлер делегейниң ийиги дайынының соонда Төп Европада тургустунган боттуг байдалды быжыглап турар деп, ГДР-нин даштыкы херектер министриниң оралакчызы О. Фишерниң «Нойес Дойчланд» солунга бижээн үүлүнде чугаалап турар. Барын-герман империализмнин эжелеп алыр дээр политикаже шилчип турары-биле холбаштыр Европада болгаш бүгү делегейде тайбыңга айыылдың өскенинин уламындан ол керээлерни чарары эргежок чугула апарган деп, үүлдүн автору айыткан.

18-ТИҢ КОМИТЕДИНДЕ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле 18 күрүнелериң комитеди май 9-ка чедир бодунуң ажылын чапеарлаан. Ядролуг чепсектиң нептерелин болдурбас дугайында беш неделя үргүлчүлээн чугаалажыышкыннарның соонда комитет ындыг шиитпирни хүлээп алган.

Совет төлээлекчи А. А. Рощин ол хуралга санал бергеш, Совет Эвилели ядролуг чепсектиң нептерелин болдурбас дугайында керээни эң дүрген чарар дээш туржуп турарын онзалап демдеглээн.

Ханойнуң ажылчыннарының шиитпирлиг чоруу

ХАНОЙ. (СЭТА). «АКШ-тың президентизи Джонсонга президент Хо Ши Минниң харыы чагаазы бистиң чазаевыстың эң-не шын туруш-бодалының болгаш вьетнам улустуң эң-не шынчы күзел-чүткүлдериниң мөөкнеттинген илерели болуп турар... Вьетнам улус когаралдардан болгаш бергелерден кортпас. Вьетнам улус долу тиилелгеге чедир тулчур апаар» деп, Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының Төп Комитединге болгаш ВДР-ниң президентизи Хо Ши Минге Ханойнуң механика заводунуң ажылчыннарының чагаазында чугаалап турар.

Ниити завод митингизинің киржикчилери ол чагааны чаңгыс эп-сеткилдиг үүлдүзүнүп көрген.

Вьетнамда америк агрессияның үргүлчүлеп турарынга удурланган ажылчыннарның массалыг митингилери Ханойнуң электри дериглериниң заводунга, канцеляр херекселдериниң фабриказынга, найысылал типографиязынга болгаш өске-даа бүдүрүлгелерге база болган.

Доминикан республикада байдал

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи Ю. Романцовтуң дамчыдып турары болза:

Доминикан Республикада дүшкүүрлүг байдалдың дугайын ол чурттан келген дыңнадыглар хереченлеп турар. Полиция «хоралакчы материалдарны» дилеп тывары-биле истеп сүрүүшкүнүү чорудуп турар. Мока хоорайга полиция боо-чепсекти дилеп тывар дээр чылдак-биле Доминиканның Революстуг партиязының удуртукчузу Леонель Лопестиң бажының үзээп. Ынчалза-даа ында боо-чепсек чок болган.

1965 чылда американзырак эрге-чагырганың баштыңы турган генерал Антонио Имберт Баррерастың амы-тынынга халдаан байдалдарының дугайында истелгени эрге-чагыргалар дооскалак турда-ла, ооң амы-тынынга чаа халдаашкын дугайында медээни информация агентилелдери дыңнаткан.

Эрге-чагыргалар-биле ажылчы чоннарның аразында үскүлежиишкин үргүлчүлеп турар. Чоокта чаа Санто-Доминтога ийи муң ажыг күрүне албан-хаакчыларын «камналганы барымдаалаар бодал-биле» ажылдан үндүрген. Удурланыышкынның ажын чарлаан элээн каш албан-хаакчыларның чилчин үстүп, харыксырааның барымдаалааш, эмнелгеге чедирген.

АГРЕССИЯГА БУРУУ ШАВЫЫШКЫН

ГАВАНА. Кубаның даштыкы херектер министерствозу АКШ-тың Вьетнамда агрессиязын шиитпирлиг буруу шаап турар, Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунун турушбодалын, тиилелгелиг төнчүге чедир демисежир деп ооң шиитпирлиг чоруун Кубаның даштыкы херектер министерствозу деткип турар деп, Пренса Латина агентилелдиң тараткан медеглелинде чугаалап турар.

* * *

НЬЮ-ЙОРК. Салдарлыг америк сенатор У. Фулбрайт АКШ-тың чазаанын Вьетнамда, политиказын база дагын шүгүмчүлээн болгаш ВДР-же халдаашкыннарны сокадыр деп негээн.

КНО-нуң чиңгине секретары У Тап-биле ийи шак үргүлчүлээн беседазының соонда болган парлалга конференциязында чүве чугаалап тургаш, Вьетнамга таарыштыр шиитпирлээшкинин чедип алырын болгаш аңаа Каттышкан Штаттарның шериг тиилелгезин чедип алыр дээр ораалдажыышкынларына ол удурлаанын чугаалаан.

Каттышкан Штаттар болза 1954 чылдың Женева дугуржулгаларында сиңниккен принциптерге үндезилээн, чугаалажыышкынларын дузазы-биле дайынны сокадырын чедип алыр ужурлуг деп, сенатор Фулбрайт медеглээн.

* * *

ВАШИНГТОН. 5 муң ажыг америк эмчилер, сестралар, социал хандырылганың болгаш кадык камгалалының өске-даа ажылдакчылары вьетнам улуска удур дайынны буруу шаап турар чагаага соолгу ийи неделя дургузунда ат салгаш, президент Джонсонга чорудуп берген. Ол чагааны Ак бажыңче чоруткан. Америк медицина ажылдакчылары Мурнуу Вьетнамның хамааты чонунуң аразында аажок улуг чидиргже президентиниң кичээнгейин угландырган. Оларның санап көргени-биле алырга, тайбың чурттакчыларының хорамчазы шериг кижилериниң хораашкынындан 10 катап хөй болуп турар.

* * *

ДАР—ЭС—САЛАМ. «Вьетнамда дайынга Замбия удурланып турар. Дайын чорудулгаларын калбартып турар чорук ол халаптын доостурунга идегелди бойладып турар» деп. Замбияның оралакчы президентизи Р. Каманга медеглээн. Мурнуу-Чөөп Азияга дайын чорудулгаларының дузазы-биле тайбыңны тургузуп болбас. Бодунуң салым-хуузун боду шиитпирлээр арганы Вьетнамның улузунга берген турар ужурлуг деп, ол демдеглээн.

* * *

СТОКГОЛЬМ. «Л. М. Эрикссон» дээр бүдүрүлгелериниң профэвилел организациязы АКШ-тың Швецияда элчин чериниче удурланыышкын бижин чоруткаш, Вьетнамда дайынны калбартып турар чорук бүгү делегейде тайбыңга кызаныышкын болуп турар деп бижээн. Вьетнамда дайын кижиниң эргелериниге удур кемниг үүлгедиг-дир деп, ол бижикте медеглээн.

(СЭТА).

УРАН ЧҮҮЛ,

СУББОТАДА НОМЧУҢАР

ЧЕЧЕН ЧОГААЛ

Тиилекчи чырык күзел

Кандыг-ла бир шиини, киноону азы концертти көргеш, мооң чогум утказы чүдел, чүүү өөренип алдым, залга олура эрттирген шагым иишти билимни бедидеримге чүү берди деп болганчокла айтыртына бээр бис. Ындыг болбаспаң-даа аргазы чок. Бо дээрге уран чүүлге бистиң нелгедвистиң хүн бүрү өзүп турарының херечизидир.

Республиканың хөгжүм-шии театрының сценазында үнүп турар шии бүрүзүн кичээнгейлиг көрүп, бистиң богунгу амыдыраалыыска, ооң тургузуп турар айтырыгларына чогум кандыг харыыны берип турарыл деп айтырыгны аңаа салып, харыызын дилеп турар бис.

Чоокта чаа хөгжүм-шии театрының тыва болүүнүң артистери биске база бир чаа солун ажылын бараалгаткан. Ол болза Мустай Каримниң «Ай туттурган дүне» деп шиизи. Шии доозулган соонда Кызылдың ыржым кудумчузу-биле кылаштап чаныр ора, Островскийниң «Чаңнык», тыва драматург Көк-оолдуң «Хайыраан бот» деп шиилери, ында Катерина биле Кара олар караамга көстүп, оларның салым-чолу-биле Мустай Каримниң мында маадырларының салым-чолу дыка-ла дөмей-дир деп бодап чораан мен. Кезек студентилер, чап чаа көрген шииниң дугайын чугаалажыр, мурнумга базыр орган. Оларның бирээзиниң: «Шии-даа дыка-ла солун болду. Башкирлерниң амыдыралы, аажы-чаңы, шажын-чүдүлгези-даа тыва-ларныы-биле дөмей улус-тур. Шаанда башкир хөрээжен кижилерни база-ла биске ышкаш аажылап чораан чүве-дир ийин оң»... дээн чугаазы дыңналган.

Ук шиинде революция мурнунда хөрээжен башкир кижиниң байдалын, эрге-шолаа чок чораанын көргүскен деп чугаалаар болза долу эвес. Философчу утка ооң өгезинден тура-ла көргүзүг бүрүзүн үдеп, көрүкчүнү бодандырып чоруй баар. Ында башкирлерниң амыдралын, аажы-чаңын, шажын-чүдүлгезин, бот-боттарынга хамаарылгазын дээш чүү көргүсүзүн дээр. Бо бүгүнү көргүзерде, чүректериниң хаңызындан ылавы-биле доңнажы берген ийин аныяк кижилер Акьегет биле Зубаржат оларның аразында харылааалын, ынакшылын дамчыштыр көргүзүп, чаңгыс черге чыып келгеш «доңнап» каан.

Шииниң ойнаттынгаанының дугайын чугаалажыының мурнунда ооң кол утказын какеы-даа бол, чугаалажыры артык эвес. Ында Танкабике дээр бай, дулгуяк хөрээжен кижиниң, ооң уругларының амыдыралын көргүзүп турар. Улуг оглу Юлмураны дайынче ол үдеп калып, чаныр келирин четтикпейн маналр. Бир-ле хүн ооң өлүп калганының дугайында кударанчыг медээ аалга келир. Таптыг-ла ол өйде черниң чеккээ, сугнуң сускаа Дервиш деп кезимел кижи бай дулгуяктың аалына келгеш, уя туткан кушкаш ышкаш, ыраваставш турупгар. Толанчы ашактың бодалы чаңгыс: зөп келбээн Юлмураның кадайы аныяк хөрээжен Шафакты «дузактап» алыры. Дервиштиң бодунуң бужар бодалын боттандырарынга ажыглаар кара чаңгыс аргазы бар. Дулгуяк кадайның аныяк чораан чылдарында частырыындан бир чүве билип алган: Танкабике аныяк шаанда, ашаа дайзын-биле тулчуп турда, өске бир кайгал-биле доңнашкаш, сурас оол божаан. Оол хаваанда улуг меңнег болуп төрүттүнген. Кожа-хелбөзиинде кижилер хаваанда кара меңнег Дивананы Танкабикениң оглу деп билбее, кандыг-да бир черге калган оол деп бодаар. Бо төөгүнү кара чаңгыс билир кижи самдар толанчы Дервиш ол. Бир эвес Танкабике өлүп калган оглунуң кадайы, кеним уруг Шафакты толанчыга кадай кылдыр бербес болза, тевексимээр оол Дивананың дугайын Дервиш зонга чарлаптар деп кыжаныр. А бай хөрээжен ооң корткаш, кенин берилтер боор деп толанчының бодалы ындыг.

Ынчалза-даа Танкабикениң шиитпири өске: чүс-чүс чылдарда доктаатпышы тургустунган чаңчыл ёзугаар өлген акызының кадайын дунмазы алыр ужурлуг. Ынчангаш Акьегет биле чаа душтуу Зубаржаттың кудазын соксаткаш, Акьегетти Шафак-биле өглөөрн шиитпирлеттинер. А Зубаржатты колдуунда-ла садып апкан чүве болганда, ам канчаар,—он ийи харлыг бичии оглу Юмураа-биле өглеп каар бо-ла. Дыныктарның салым-чолу ындыг болур ужурлуг-тур деп ыыгуурвуң улуг назылыг ак салдыг кижилери база шиитпир үндүрер.

Ынчалза-даа чүректерге дужааптар чүве кайда боор. Акьегет биле Зубаржатты чарар күш думбей-каранғы ол үеде безин чок болур. Оларны чарыы чадаап, аргамчы-биле кожун алгаш, аал-орандан, чер-чурттан үндүр сывырар ужурга таваржырлар.

Аас-кежиин холга алыр дээш демисежип чоруур аныяк кижилер Акьегет биле Зубаржат, шажын-чүдүлгеге, үениң дүмбейинге алыскан Танкабике, ак салдыг ашактар—ийи үениң, ийи салгалдың чоруулдаанын тода көргүзүп турар. Эртенги хүннүң херели дег арыг ынакшылды, дешилгени кандыг-да күш доктаадыр шыдаваас деп түүнелди шии боду көргүзүп кээр.

Чаа шиини Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, режиссёр Оюн Син-оол тургускан. Ук шиини театрның репертуарынга шын шилип алган болгаш чедишкиниг тургускан деп демдеглевес арга чок. Бирги көрүлде үеэзинде көрүкчүлерниң үнелели-даа бо бодал-биле каттышкан.

Бай дулгуяк кадай Танкабикениң ролюн РСФСР-ниң алдарлыг артизи Хүргүлек Конгар ойнап турар. Бо рольду күүседириндеи өске рольдарны ойнаары дорт хамаарылгалыг турганы көрүкчүге иле. Ынчангаш артист Хүргүлек Конгар бодунуң мурнунга тургустунган сорулгазын бедик мергежилдиг шиитпирлеп шыдаан деп шуут бадытказа частырыг болбас. «Хүргүлек-даа тергиин ойнап тур. Ол хире нарын-берге рольду шыырак-ла ойнаап баарды» деп чыылганнарның чугаалап турганы аңаа эвес.

Мен бодаарымга, бо шиинге чедишкиниг ойнаанларының аразында аныяк артист Раиса Сундуй (Зубаржат) биле сурагжып бар чыдар артистерниң бирээзи Чылбак-оол Мартай-оол (Акьегет) оларның аттары бала турар ужурлуг. Олар чүректиң хаңызындан бот-боттарынга ынакшыаан, аразынче суг өтпес ийи аныяк кижини бүзүренчиг кылдыр ойнап көргүскен. Ол ышкаш Шафактың ролюн күүседип турар аныяк артист Самбукай Мартай-оол өске өөрү-биле үн-алчып, бүзүренчиг овур-хевирин тургускан.

Театрның база бир талантылыг артистериниң бирээзи Оожак Чөлбевей толанчы ашак Дервиштиң ролюн ойнап турар. Чөлбенейниң ролю белен деп кым-даа маргышпас, чүге дээрге ол баштай толанчы ашакты, а ооң соонда чүгле толанчы эвес, ынакшый берген ашакты көргүзер ужурлуг турган. Таптыг бодап ораргa, ынакшаан ашак биле ынакшыаан ашактың аразында ылгалы тода көзүүбес. Ынакшаан соонда дүвүрээри, ыңай-бээр самдараңнаары ковудээр, а чогум-на сагыш сеткилиниң хаңызындан ынакшаан ашак Чөлбенейниң ойнаанындан үнмейн барган. Орта хөй белеткел, бодал херек турганы магат чок. Чөлбенейниң база бир четпези болза быдырады чугаалаары, хөй артык сөстер ажыглаары болур.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Владимир Монгалбин белен эвес артистерниң бирээзи. Ол ылангыя бичии ооллар ролюн ойнай бээрге, магадал-биле көөр болгай бис. Мооң чижээ ындыг-ла ур эвесте көргенивис. «Революцияның ады-биле» деп шиинде өскүс оол Яшка ол. Ону артист Монгалбин тас-ла ойнаан. «Ай туттурган дүвеге» Владимир Монгалбиниң үлүүнге хаваанда меңнег, чөгенчиг салым-чолдуг Дивананың (Танкабикениң сурас оглу) ролю таварышкан. Ынчалза-даа бо ооллдың ролюн чаа ёзу-биле шиитпирлээр дээш артист кызыын ажылдаваан деп чугаалапсымза хомудавазын. Яшка биле Дивананың аразында ылгалыр чүвезин ховар. Артист бо шиинде база-ла холун өрү көдүрүпкеп, бар шаа-биле маңнаан, алгырган турар. Чамдык черлерге чүгле хевин солупса Яшка апарын болур. Яшка биле Дивананың аразында ылгал черле бар. А ол ылгал чогум чүдел дээрзин артист тыпкаш, биске чедирер, билиндирер ужурлуг турган.

Кандыг-даа айтырытны шиитпирлээрде оюн болбас, ак салдыг үш кырган шииниң хөөнүн киирип, шулуудадып турар. Оларның рольдарын Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Александр Тавакайдан аңыда, артистер Степан Адыг болгаш Лопсан Чымба олар ойнаан. Ооллар ийи артист хөлүн часпаан-даа болза, одүрээн чазыпкаш барган. Олар ёзулуг-ла ашактарның овур-хевирин тургузар дээш күженишкиниг ажылдаваан хиреліг.

Шииниң баштайгы көргүзүүн организастаанында четпестер дугайын чугаалавайн барып болбас. Каас чараш чарлалдан парлаткаш, Кызылдың кудумчуларынга азып, театрга келгеннерге кымның кандыг рольду ойнап турарын бижээн программадан саткылап, организастыг ажылдарны чоруткан болза дыка эки турган. Бо ажылды чорутпаанындан баштайгы көрүлдеге дыка эвээш кижи келген. Ооң соонда «көпеектиң ажыын хараап» Кызылдың школа-интернадының хөйү он хар безин четпээн уругларын ханы ынакшыл дугайында шиниже чыскаагаш киирипкен. Оларның чамдыктарының чеңи-биле арнын туглап, ындыг органын караам-биле көргеш, хомудап органымны чугаалаас аргам чок.

Моон мурнунда «Революцияның ады-биле» деп харыысалгалыг чугула шиини очулдурганында улуг четпестер бар турганын билир болгай бис. Ында тывазывас домактар, очулдуртынмаан сөстер кайы көвей. Театрның дирекция черн бо шииниң очулгазынче черле эглиг коор боор деп идегээш, «Ай туттурган дүвениң» очулгазын ооң-биле деңнекседим. Каримниң бо шиизин Оюн Син-оол биле Родион Далай-оол ийи очулдурган, тыва дылдың байлаан эки ажыглаарын оралдажып, дыка кызыткан. Ынчангаш шииниң дылы тывазыг, билдингир, утказын долузу-биле дамчыдып турар. Аныяк чурукчу Эрес Мунзук бо шиини каастааш, нарын болгаш берге шиилерни безин тургузарынга киржип болур аргалыының дугайында дидим чагыгны киирген. Ол шынап-ла эрес хей болган.

Шиитпир-биле шиинде киржип турар артистер мурнунда салдынган сорулганы шиитпирлеп шыдаан, юбилейлиг чылдың репертуарында бир шиини чогуур үеэзинде чоңга бараалгаткан, ол суй-белекти чоп өөрүп хүлээп алган деп түүнеп кагза эки. Бир эвес ук белек арай таары турган болза «Солун-дур. Эки-дир» дээн сөстер шии соонда дыңналбас ийик.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

Кызылдың аныяк көрүкчүлер театры найысыалдың школачыларынга болгаш школа назыны четпээн бичии уругларга Шварцтың «Хар кадынчыгаш» деп тоолун ёзугаар тургускан шиини часкы дыштанылганын хүннеринде көрүп эгелээн.

ЧУРУКТА: шииниң бир көргүзүү.

Л. КОТОВТУН фотозу.

(Тамчузу. Эгези 3-ку арында).

— Орталаа — деп, Сайлык чассы-биле улурланган. — Өглер оттуп келген, чүгле бис орайтап тур бис.

Михаил ооң холун дыңзыды түдүп каан. Сайлык хевин кеттингеш, азыгда стол лампазын кывыскаш, үне бээр аразында, Михаил коччуг шалыпкын тургаш, суугуну одап, шай хайындырар сакпыны салгаш, картошканы карттай берген.

— Сен дээрге хары угда ашак-даа, кадай-даа боop болур кижи эвес сен бе—деп, Сайлык баштактангаш, бажын бир талазынче тыртыйты салгаш, чассы-биле хулуузуреен.

Печёнкин картошчазын, бижээн сандай кырынга салгаш, холун песке чоткаш, кадайының өштүнден чымчак тутказ, хирт кылдыр ошкап каан. Сайлыктың дыраваан бажынын дүгү шорбажы берген, чаагын кулу баткаш, эктинге ажылып, Теректиг-Хемнин кудургай саарыы ышкаш апарган. Аас-кежиинге пөккен хөрээжен чымчак, хоюг үнү-биле эргелиг сымыраны ларак айтырган.

— Миша! Баштак карам, сен мээн оюнумнуң утказын билдиң бе?

— Мээн чүрээм эндевес, сен эки баштак баштактаңдың, сарыым — дээш, Михаил Петрович картошказын карттай берген.

— Оо, сен бистиң тыва улустуң домаа-биле чассыда адап билир-дир сен але, кала өөренип алганың ол, Миша ? —деп, Сайлык уламчылаан.—Ынчалза-даа билбээн чүвенни билир мен дээринге хоржак эвеспе. Мен баштактанмадым, харын сени чемеледим.

— Чү деп?

— Шайны өгнүп хөрээжен өзөн хайындырар, картошканы база ол карттаар чүве болгай — деп, Сайлык ойнай-сыддай тайылбырлаан. — Өгнүп эр өзөн ыяш-дажын кылыр. От салыпканың ыш-лыр, ам даштын доң ыяштан киирип келзинзе эки. Картошка карттажып болур сен, ынчалза-даа даштын соок аңмаардан өзүт, чаг, тайга согуназа өккел...

—Ынчаар ажыы-биле сөглөөр-ле болгай, ойзу-кыйзы сөглөөрге, мээн өөренмээн угаанын чүзүн билир — дээш, Михаил азыгда балдыны, аскыда дулгуурин алгаш, тонун кеткеш, дашкаар үвүпкен.

Чаа өгленген улус өртенги чемин кылгаш, столга кожа олурушкаш, ботбодун хайгааражып, каттыржып, хулумзуржүп олуруп чемненген. Ооң соонда Сайлык чорупкан, фермаже далажыры ол хире. Михаил Петрович чаа журнал номчуй берген. Канчаташ-ла дыңнаарга, Сайлыктың хеймер оглу акызын коргуп оттуруп чыткан:

— Эй-ай, дыңнап көрем, чу чүве шиилеп турары ол?

Азыгда бир-ле чүве шиилээн: алезинде соястаан чылан-даа ышкаш, өзгизи-биле үнгөөн буура-даа ышкаш, коргуннуу, чииртими коччуг дыңналган.

— Чү боор ол?—дээш, улуг оол сөөскен кымчы алгаш, шимээн үнген азыгже шыгаап-шыгаап салган.

Күске болза — шагда-ла хоя бээр, а ол шимээн улам улгалып, барыкла шаагып, удур халдап турган чүве дег болган.

— Авай, авай—дээш, ооллардың бичези ыглай берген.

Улуу база чоорганын бажына дуй тыртынгаш чыыпкан.

Михаил Петрович аймай берген. Чу ындыг алдеп чүвел? Ам-на топтап көөрге, чинге-тараалыг шоодайның аксы чештине берген, шала кырынче текүүп-текүүп, овааланып, соксай берген боop-тур. Михаил Петрович тура халаан.

—Эр улус ындыг болуп боop бе, аргим ооллар, өөнүктерим, сарыг баштыг Саша биле Слава!—деп, ол-эрестиг чугаалаан. — Бистиң хооруп, соктап чиир тараавыс текүүп турары ол ышкажы! Барып көрүнөрдеп. Текүү берген тараазы бөлгеш, өске шоодайга уруп алыр-дыр, ооң арыглаап, хооруп, соктап чиир бис.

Ооллар Михаил Петровичиже көрүп келгеннер: булуулуг деннің чырынга безин оларның карактарының өөрүшкүлүг чайыннаның турары, бичии ооллардың кайгааны болгаш магадааны илдең болган. Михаил Петрович сандай кырында дүктүг-пес чуур, хөйленни алгаш, холу-биле чылыктыр тутпушаан. Славаны хепкерип эгелээн.

А Сайлык амдыызында фермаже барбаан. Ол Людмила Степановна-биле чугаалажып турган. Чанзыңмаа балалыг дөргүл-төрелиңден адырлып алгаш ам эш-өөрүнүн аразынче дагын киргеп-дир, ону ажылга киирер дугайын хамыкты мурнай аныяктаның баштыңы бодаар ужурлуг. Ынчаарга Людмила Степановна чүгө ону ындыг-ла эдлек эвес дыңнап турарыл? Комсомол секретары, колхозтун агроному кижи биле бөгүнге чедир адын безин билир-ле кижи билир үргүнүн аразында кандыг чөрүлдээ туруп болуруп?

— Бистиң бир аныяк эживис шын орукка киргеп, ол болза улуг өөрүшкү-дүр, улуг байырлал-дыр! — деп, Мара Ибатуловна изин-биле деткээн. — Аңаа ыяап-ла дузалаар бис. Амдыызында калыы кошкак-тыр. Ынчалза-даа клубка азы библиотекага чүге ажыллап болбазыл? Ындыг айтырыгны суму Соединге, колхозтун удуртукчуларынга чүге тургузуп болбазыл?

Адак сөөлүнде Людмила Степановна ол уругга дузалаар боop сезүн берген. Хову турлаанга ганып алганы Аракчаа ооң сагыжына бо-ла кирип каар, эргелиг-чассыг күзелдерин күзеп каарге, Людмила Степановнаже черле чоокшулаазе, көрүнчүк кырынга дүшкен кызыл-тас үрезини дег, өскээр чаштааш-ла турар. Ам канчаар боop, ол «үрезиниң» өзөр-сайгарлыр хөрааны өске турган-дыр ийин...

Сайлык фермаже ол чугаа сөөлүнде чоруткан.

— Сени көөрүмге, биезги-ле хөрээр-дир сен, ажим — деп, Бора аңаа чугаалаан. — Сени мен черле магаданнаа-даа, Сайлыктың хеймер оглу акызын, Славаны, Аракчаа-даа, Чанзаңмаа-даа, Ирина-даа, Ирина-даа, Ирина